

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Adam Vaněk

Řecká lexikografie v antice

Greek lexikography in antiquity

Praha 2012

Doc. PhDr. Dagmar Muchnová, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěl poděkovat zejména své vedoucímu bakalářské práce, Doc. PhDr. Dagmar Muchnové, CSc., za podporu, cenné rady a připomínky během vedení práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13.8. 2012

Jméno autora/autorky

Abstrakt

Tato práce rozebírá podobu řeckých starověkých lexikografických děl. Jednotlivé slovníky jsou zařazeny do skupin podle společného způsobu výkladu slov a podle typu slovní zásoby. Ke každé skupině jsou uvedeny, jsou-li díla dochována, příklady děl a rozbor jejich způsobu výkladu typický pro danou skupinu, potažmo autora či dobu vzniku. Rovněž je stručně zmíněn vliv starověkých děl na pozdější byzantskou lexikografickou tradici, případně, jaká pozdější díla jsou zdroji pro rekonstrukci ztracených slovníků. K práci je přiložena tabulka známých lexikografů a jejich děl s odkazy k literatuře.

Klíčová slova

Řecká lexikografie, Alexandrijští gramatikové, Starověká etymologie, Exegetická tradice

Abstract

This thesis analyses the scheme of Ancient Greek lexicographic works. Each dictionary is classed into groups by shared word comment method, and by the type of vocabulary. Each group of works contains, if they were preserved, samples and analyses of the method of commentation which is typical for that particular group, author, or time of creation. The influence of the ancient works on later Byzantine lexicographic tradition is briefly mentioned, as well as which later works are origins for reconstruction of lost dictionaries. The table of known lexicographers and their works with references has been added to the thesis.

Keywords

Greek lexicography, Alexandrine grammarians, Ancient etymology, exegetical tradition.

Seznam použitých zkratk

apod.	= a podobně	Ath.	= Athénaios
atd	= a tak dále	Etym. M.	= Etymologicum magnum
atp.	= a tak podobně	Et. Or.	= Etymologicum Orionis
cod.	= codex		
dosl.	= doslova		
kap.	= kapitola		
lat.	= latinsky		
např.	= například		
řec.	= řecky		
schol.	= scholion		
srv.	= srovnej		
str.	= strana		
tj.	= to je		

Obsah

Abstrakt	4
Klíčová slova	4
Abstract	5
Keywords	5
Seznam použitých zkratk	6
Obsah	7
Úvod	8
1. Dělení slovníků podle typu výkladu slov	12
1.1 Typ exegetický v užším smyslu	12
1.2 Typ etymologický	13
1.3 Typ synonymický	16
2 .Dělení slovníků podle typu slovní zásoby	20
2.1 Slovníky nářeční	20
2.1.1 <i>Alios Dionýsios a Pausaniás – attické nářečí</i>	21
2.1.2 <i>Ostatní nářečí</i>	24
2.1.3 <i>Moiris – attičina a koiné v kontrastivním pohledu</i>	26
2.2 Slovníky homérské	28
2.3 Slovníky k tragédiím a komediím	35
2.4 Slovníky k prozaickým žánrům	36
2.4.1 <i>Slovníky k mluvě lékařů (resp. Hippokrata)</i>	36
2.4.2 <i>Slovníky k historikům</i>	40
2.4.3 <i>Další slovníky ke konkrétním vědám/řemeslům</i>	40
2.4.4 <i>Kuchařské slovníky</i>	41
2.5 Slovníky řečnické	42
2.6 Obecné slovníky	46
Závěr	50
Seznam použité literatury	53
Příloha	55

Úvod

Tato práce se snaží zaplnit mezeru v českém bádání o řecké antické lexikografii, již nebyla zatím v českém jazyce věnována obšírnější studie. Cílem není kompletní shrnutí dějin lexikografie a souhrn všech známých pramenů a studií od vzniku klasické filologie, ale představit podoby jednotlivých dochovaných či rekonstruovaných lexikografických děl. Jednotlivá lexikografická díla byla prostudována v kritických vydáních (případně pomocí databáze *TLG Online*, neměl-li autor jiné zdroje k dispozici) a v sekundární literatuře k tématu, z níž jsou nejdůležitější články L. Cohna a J. Tolkiehna (1913, 1925, viz bibliografie). Články přinášejí celkový pohled na antickou lexikografii a kromě zastaralých bibliografických odkazů a informací, které s nimi souvisejí, jsou stále aktuální. Pokud pomineme nová kritická vydání slovníků, k nimž jsou obvykle doprovodné články doplněny jako předmluva, je ostatní sekundární literatura starší (vesměs pro málo nových objevů), a proto bylo nutno zacházet s informacemi se zvýšenou opatrností.

Po prostudování literatury aslovníků byla jednotlivá díla roztříděna do skupin podle způsobu výkladu slovní zásoby a na základě typu slovní zásoby ve slovnících. Práce je tak rozdělena na dvě části, jejichž kapitoly pojednávají o jednotlivých typech slovníků. První část (kapitola 1), třídí slovníky podle způsobu výkladu slov na slovníky exegetické v užším smyslu, etymologické a synonymické. Každá třída je blíže charakterizována svými hlavními znaky a doplněna příklady výkladu.

V případě exegetických slovníků jsou nastíněny způsoby, které jsou platné i pro ostatní slovníky obecné, neboť exegesi uplatnějí všechny slovníky, avšak jako exegetická díla v užším smyslu jsou označovány ty slovníky, které nemají žádné jiné zvláštní aspekty, typické pro ostatní dvě třídy. V kapitole o etymologických slovnících je stručně shrnut význam etymologie v antice a jak byla uplatňována v praxi a na konkrétních příkladech je upozorněny i na její chyby od skutečnosti. Kapitola o synonymických slovnících v podstatě shrnuje metodu výkladu a vývoj jednoho slovníku, jehož autorem byl Herrenios Filón, avšak který byl v dějinách několikrát upraven a zprostředkován v různých zněních.

Druhá část (kapitola 2) se věnuje jednotlivým slovníkům setříděným podle druhu slovní zásoby, kterou vykládá. Jednotlivé slovníky jsou rozděleny na slovníky k řeckým nářečím, k Homérovi, Tragédiím a komediím, prozaickým žánrům, řečníkům a na obecné slovníky. Každá kapitola se věnuje jednotlivým druhům slovníků stejným způsobem: Každý druh je stručně charakterizován metodou analýzy jednotlivých lemmat a poté doplněn příklad z

jednoho či více slovníků (podle toho, jak jsou dochovány) a jejich vzájemným porovnáním. V některých případech je však zmíněna pouze charakteristika, a to tehdy, pokud o daném typu slovníku máme dochována pouze svědectví, nikoli díla samotná. (To je důvod, proč některé podkapitoly jsou rozsáhlejší a jiné velmi stručné) Jednotlivé slovníky jsou představeny ukázkami v řečtině, jež byly vybrány na základě zvláštností typických pro dané dílo. Příklady jsou okomentovány a doplněny překlady do češtiny (přepis řeckého textu do latinky byl pro redundanci vynechán, avšak pokud jsou uváděna slova z jiných jazyků nepoužívajících latinkou – např. hebrejštiny (přepis podle knihy Newman-Sivana [2009]), arabštiny (přepis podle Kropáčka [2006]) - je vedle překladu uveden i přepis do latinky).

Rozboru byla podrobena díla antická – konkrétně alexandrisjkého a římského období. Starší díla byla vynechána, neboť se jedná o díla jiného žánru (např. filosofická), která se v rámci jiného tématu dostala k výkladu slov (a proto není možné je hodnotit jako lexikografická) nebo je jednalo o raná scholia či komentáře, která tvoří v klasické filologii i antické tradici vlastní skupiny. Rovněž byla vynechána díla pozdější – byzantská, která tvoří samostatný předmět bádání a zaslouží si vlastní studii.

Kapitoly věnující se rozboru slovníků následuje závěr podávající výsledky práce a zamyšlením nad úlohou lexikografie v moderním bádání. Za závěrem následuje seznam použité literatury při zpracovávání tématu práce. Součástí práce je na závěr příloha obsahující tabulky lexikografů a jejich děl, které byly vypracovány na základě Tolkiehnova článku (1925), které usnadňují přehled ve velkém množství jmen, která jsou v této práci zmíněna.

Lexikografie (řec. ἡ λεξικογραφία) je pozdní pojem, který se zrodil během byzantského období¹. Nejstarší autoři zabývající se tématem byli nazýváni γλωσσογράφοι *glosografové*² či v pozdější době λεξιγράφοι *lexigrafové*, avšak nejčastěji byly v antických pramenech jmenovány jako gramatikové nebo jiným zaměřením (např. lékař, řečník, historik, kuchař), které napovídá zaměření slovníku. Veškeré pojmy uvedené výše však znamenají totéž: *věda zabývající se vysvětlováním slovní zásoby*. V případě antiky přesněji *soupis nesrozumitelných slov*, což je přesně ten význam, který v gramatickém nebo i exegetickém kontextu měla v řečtině slova *glóssa* a *lexis*. Rovněž je nutno poznamenat, že antická

¹ Termín λεξικογράφος *lexikograf* je poprvé doložen u konstantinopolského patriarchy Fótia (9. století), viz Tolkiehn, 1925, str. 2433.

² Ačkoli – přesně řečeno - glosografy jsou autenticky nazýváni pouze „předchůdci“ skutečných badaletů. Hovoří o nich Aristarchos jako o vykladačích nesrozumitelných slov, jež napsali svá díla ještě v klasickém období. Jejich práce však nejsou blíže známy. (viz Cohn, 1913, kap. 1)

lexikografie byla dobou pouze jednojazyčných slovníků výkladových. Dvojazyčné slovníky, které jsou nejrozsáhlejší skupinou moderní lexikografie, v té době neexistovaly (pouze by za určitý náznak mohl být považován Moiridův kontrastivní slovník attičtiny a koiné, avšak jeho funkce nespočívala v dorozumívání mezi dvěma jazyky, ale v rozlišování variet jednoho jazyka a upozornění, které výrazy nelze užít v atticistickém textu).

Antická lexikografie, nejen řecká, stála v moderní klasické filologii, a to nejen české, spíše na okraji badatelského zájmu. Jedním z hlavních důvodů byl především malý počet dochovaných děl a jejich samotný dobový ohlas. Lexikografická díla nepatřila mezi největší výkvět antické kultury. Starší slovníky alexandrijské doby byly svou strukturou spíše odnoží komentářů či scholií, a tak, protože byly nahlíženy jako učební pomůcky, ustupoval často jejich význam jakožto jedinečných děl do pozadí. Novějším slovníkům, které již byly specializovány na určitou slovní zásobu řečtiny, zase mohlo být vytýkáno, že jsou příliš úzce zaměřeny. Pouze málo antických slovníků došlo uznání a byly zachovány pro pozdější tradici (tj. Hésychios, Hérodianos, Apollónios Sofista).

Další příčinou, proč je antická lexikografie tak málo zkoumána, je malý počet dochovaných děl. Antická i pozdější byzantská svědectví uvádějí více než stovku jmen lexikograficky zaměřených autorů a jejich děl; dochoval se z nich však pouhý zlomek, ostatní pouze fragmentárně nebo vůbec ne. Většina z nich je v období moderní klasické filologie náročnými postupy extrahována z jiných zachovalých děl, ať již lexikografických nebo ne, kde jsou přímo či nepřímo citována. Znění originálního textu, jaké je nám předkládáno v kritických vydáních, nejsou přepisy přímých dochování, nýbrž rekonstrukce. Takto jsou velmi podrobně zkoumána dochovaná polyhistorická, příp. lexikografická díla antiky a byzantského období, v nichž jsou objevována svědectví a možné znění jinak dávno ztracených děl. Tak byla např. vytvořena rekonstrukce lexikografických děl Ailia Dionýsia či Pausania k attickým výrazům, a to extrahováním a seřazením z citací a svědectví v díle Eustathiově.³ Héliodórovův slovník homérských výrazů lze přibližně nastínit pouze ze slovníku Apollónia Sofisty a etymologické slovníky jsou rovněž známy až z děl byzantské doby. A tak podobně i jiné starší slovníky jsme schopni poznat pouze na základě mladších autorů či kompilátorů.

Určitou vzpruhou pro bádání o lexikografii jsou papyrové nálezy, k nimž docházelo během 20. století a které se objevují i nyní. Pro své stáří totiž mnohdy obsahují zlomky

---

³ Erbse, 1950, str. 5. Starší soubor fragmentů vydal Ernest Schwabe (1914), na nějž navázal H. Erbse, který slovníkům věnoval podrobnější studii.

slovníků ve starší, možná i původní podobě, jež umožňují srovnání a doplnění textů ze středověkých rukopisů (hlavního zdroje rané klasické filologie), jež byly pro úsporu silně redukovány.

1. Dělení slovníků podle způsobu výkladu slov

Na základě způsobu výkladu slov lze rozlišit tři typy slovníků: exegetické v užším smyslu, etymologické a synonymické. Jedná se o dělení v moderní klasické filologii. Cohn (1913) hovoří v kontextu dějin lexikografie o disciplínách etymologie a synonymiky, avšak exegetický způsob explicitně neoznačuje. Ten byl pojmenován jako třetí ze způsobů autorem této práce pro lepší přehlednost.

1.1. Exegetické slovníky v užším smyslu

Označení určité skupiny slovníků jako exegetický typ je mírně nepřesné, poněvadž exegese, tj. komentář, je metodou výkladu ve všech lexikografických dílech (je to ostatně jejich smysl). Vyčlenění *exegetického* typu v *užším smyslu* má však smysl, je-li třeba odlišit většinou metodu výkladu slovníků od dalších speciálních typů, tj. *etymologického* a *synonymického*. Ve svém výkladu se slovníky, které byly přiřazeny k exegetickému typu, totiž žádnými speciálními vlastnostmi nevyznačují, pomineme-li zvláštnosti typické pro konkrétního autora, případně okruh komentované slovní zásoby. Shrnutí způsobu výkladu typického pro exegetický typ je tedy v určité míře závazné i pro ostatní slovníky.

Každé heslo se skládá z vlastního *hesla* a *výkladu* (lat. *lemma et commentum*, řec. *λήμμα⁴ και ἐξηγησις*). Vlastní hesla nebývají na rozdíl od moderních slovníků v neutrálním tvaru, nýbrž jsou zachycena v takovém tvaru, v jakém se vyskytují v textu, jehož slovní zásobu slovník vykládá. Taktéž nebývá nijak odlišeno od následujícího komentáře, od něhož je odděleno pouze mezerou. Jindy je pro oddělení užito znaku pro kólon. U nepřímě dochovaných slovníků (prostřednictvím citace či parafráze u pozdějších autorů či encyklopedických děl) není možné určit přesnou podobu rozlišování hesla a výkladu. Fragmenty mají v takovém případě podobu celých vět, do nichž je heslo inkorporováno jako větný člen a různá grafická odlišení (závorky, zvýraznění) je práce moderních editorů.

Podobná situace nastává i v případě způsobu řazení hesel. U slovníků pozdní antiky (a rovněž i byzantského období) je již běžné alfabeticke řazení (ať již pouze podle prvního písmene slova, prvních dvou nebo absolutně), avšak starší z nich zpravidla svá hesla řadily podle pořadí výskytu v textu, jehož slova byla komentována. Mnohá lexikografická díla, která jsou dochována, mají hesla řazená alfabeticcky teprve druhotně, při opisu nebo pozdější úpravě. Zda bylo dílo původně alfabeticcky řazeno, je možno zjistit jen na základně podrobné

---

⁴ Τὸ λήμμα – dosl. *obdržené, stanovisko*, odvozeno od λαμβάνω *dostávám*.

analýzy dochovaných pramenů, jejich porovnání mezi sebou a případnými nálezy fragmentů na papýrech, které obvykle dochovávají starší znění. Určitým vodítkem může být například údaj v soupisech děl (například v *Súdě* nebo Athénáiových *Hodujících sofistech*) nebo samotnými autory k názvu díla připojený dovětek κατὰ στοιχείων, v pozdější době κατὰ ἀλφάβητον.

Podoba a kvalita výkladu se liší slovník od slovníku, někdy i v rámci jednoho slovníku. Často je oním výkladem pouze jedno slovo ekvivalentního významu (např. ἰδεῖν βλέπει ~ **spatřit**: *kouknout*⁵). Jindy jsou zvoleny i ekvivalenty tři a více nebo je zvolen strohý popis (např. δρυὶς δένδρου εἶδος⁶ ~ **dub**: *druh stromu*) Podobnější výklady mohou obsahovat citace výskytu slova či jméno autora a název díla, kde je slovo užito. Podle stupně obtížnosti pochopení slova mohou být výklady delší a tvořit tak celé odstavce, zvláště, je-li slovo polysémní a je třeba vyjmenovat všechny významy. Dlouhé komentáře jsou obvyklé u výkladů místních jmen, vlastních jmen, historických, politických aj. kulturních termínů klasické doby, které byly v době vytváření slovníku již neznámé.

Podrobné výklady mají téměř stejnou stavbu a funkci jako komentáře nebo scholia. Ostatně lze s jistotou říci, že se antická lexikografie vyvinula právě z exegetické tradice, od níž se zpočátku neodlišovala postupem práce, nýbrž přesunem předmětu zkoumání od smyslu konkrétních děl ke smyslu konkrétních slov. Mohlo ostatně jít o přirozenou reakci s postupujícím časem, kdy se stáří děl a vývoj řečtiny zapříčinili o to, že jednotlivé výrazy zestárlý a staly se nesrozumitelnými.

I přesto však jednotlivá lexikografická díla zůstala dlouho omezena na slovní zásobu konkrétních děl. Právě v tomto směru jsou tyto slovníky exegetické – vykládají nejasná slova a zároveň neopouštějí kontext jejich výskytu, ať již jde o homérské básně, prozaické žánry, tragédii, komedii nebo řecká nářečí. Skutečný obecný slovník řečtiny se teprve objevil až na sklonku antiky v díle Hésychiově.

1.2 Slovníky etymologické

Etymologie (řec. ἔτυμος λόγος *pravdivé slovo*, z toho ἡ ἐτυμολογία *etymologie*) je v dnešní době věda o zkoumání původu slov a jejich vzájemné příbuznosti. Tato věda má své počátky již v klasickém období a během helénismu a římského období se stala součástí metody výkladu ve slovnících etymologicky zaměřených gramatiků. Avšak tehdejší funkce

---

⁵ Autorův příklad

⁶ Autorův příklad

etymologie se od té dnešní lišila – poprvé se objevuje v Platónově dialogu *Kratylos*, kde slouží jako metoda odhalování vztahů mezi jmény (tj. slovy) a podstatou věcí, kterou jména označují. Úspěšnost oněch odhadů byla náhodná a jednalo se spíše o filosoficko-etickou pomůcku při obhajování vlastních stanovisek k různým pravdám během rozprav. Přibližně v takové podobě přejala etymologii stoikové. Přístup k povaze jmen ale nebyl u všech stejný.

Již v alexandrijském období se objevily první pokusy zapojení etymologie do gramatiky při výkladu jazykového systému. Nejednalo se však o rekonstrukci starších tvarů slov (diachronní pohled) nebo pozorování příbuznosti slov mezi více jazyky⁷, ale o odhalování vztahů mezi jednotlivými mluvnickými kategoriemi (synchronní pohled) v řečtině a jejich závislosti na sobě. Etymologie byla jakousi snahou o určení přesných pravidel v řecké gramatice plné výjimek. Každá výjimka byla označována jako *πλεονασμός* – *nadbytek* (gram. *přidání*), což byl univerzální způsob vysvětlení jakékoli nepravidelnosti. Avšak dlouho převažoval spíše filosofický výklad než lingvistický.⁸

Prvním dochovaným gramatikem a lexikografem, který vytvořil vlastní způsob etymologií v jazyce, byl **Filoxenos** (viz příslušné kapitoly o nářečních a homérských slovnících). Ve svých dílech razil názor, že všechna slova jsou odvozena od jednoslabičných sloves (*μονοσύλλαβα ῥήματα*). Tento názor je nazýván *odvozovací teorií*.⁹ Tento postup pomohl systematizovat řecký jazyk ve slovnících slova roztřídit do jednotlivých skupin odvozených od téhož jednoslabičného slovesa (jakéhosi lingvistického „předchůdce“ kořenu):

Fig. 6. Θάνατος. Φιλόξενος ἐν τῷ Περὶ μονοσυλλάβων· ἔστι ῥῆμα θῶ, τὸ ἀποτίθεμαι, πλεονασμῶ τοῦ ν θνῶ, καὶ θνῶν ἡ μετοχή ἀκολουθῶς· πλεονασμῶ τοῦ α θανῶ, ὁ μέλλων θανήσω, ῥηματικὸν ὄνομα θανητός, μετὰ συστολῆς τοῦ η εἰς α ἀνεδόθη ὁ τόνος καὶ ἐγένετο θάνατος, ὁ τὴν αἰωνίαν δηλῶν ἀπόθεσιν.¹⁰

Fig. 6. smrt (thanatos): *Filoxenos (praví) v knize O jednoslabičných slovesech(, že) je je sloveso thó, „odkládám“ apotithemai, připojením „n“ (se mění v) thnó a následně participium je thnón. Připojením „a“ (se mění v) thanó, futurum thanésó, verbální adjektivum*

⁷ Taková pozorování probíhala velmi zřídka, např. již v *Kratylovi* hovoří Sókratés o slově *πῦρ oheň*, které neumí určit a označuje jej za barbarismus, poněvadž Frýgové jej nazývají stejně a pochází pravděpodobně od nich.

⁸ Óríón z egyptských Théb, který žil v 6. stol. n.l., autor *Etymologií*, uvádí vedle citací z gramatiků jako věrohodné prameny i výroky filosofů, např. Hérakleida Pontika, jehož etymologie se od těch nejstarších u Platóna příliš neliší: *Ἀρετὴ αἰρετὴ τις οὐσα, ἣν αἰροῦνται πάντες· οὕτω Δίδυμος ἐν Ὑπομνήματι. ὁ δὲ Ἡρακλείδης κατὰ μετάθεσιν στοιχείων, ἐρατὴ τις οὐσα, ἡ ἐπέραστος κτήσις· ὥς δὲ ἄλλοι, ἀρεστί, καὶ ἀποβολῇ τοῦ σίγμα, ἀρετή, ἡ πᾶσιν ἀρέσκουσα. **Ctnost:** *jakási zvolená (věc), kterou si volí všichni: tolik Didymos v Komentáři. Avšak Hérakleidés (říká), že důsledkem přehození hlásek (je to) jakási milovaná (věc), milovaný majetek, jak (říkají) jiní, uspokojivá. A odpadnutím sigmy (vzniká) „areté“, „ta, která všechny těší“.**

⁹ Z německého *Ableitungstheorie* objevující se v Cohnově a Tolkiehnově člancích.

¹⁰ Příklad je uveden z Theodoridisova vydání Filoxenových fragmentů (1976)

(je) thanétos, zkrácením dlouhého „é“ v „a“ a přesunutím přízvuku zpět vznikl thanatos, (skutečnost) označující věčné odložení.

Z příkladu fragmentu Filoxenova díla περὶ μονοσυλλάβων ῥημάτων (O jednoslabičných slovesech), dochovaného prostřednictvím byzantského slovníku *Etymologicum Magnum*, je možno vidět běžný postup etymologizování: komentované heslo je odvozeno od jednoslabičného slovesa θῶ, jehož původ je zamlžen nadbytkem písmene ν. Podobně je odvozováno νᾶμα *proud* od νῶ, ζαχρειῆς *hněvivý* od χρῶ či ξηρότης *suchost* od ξέω. Avšak etymologie sledují spíše fonetickou, resp. ortografickou podobnost než skutečné vztahy, a tak jsou od jednoslabičného slovesa θῶ odvozeny na základě různých odchylek θῶκος *sedlo*, θάλλος *ratolest* nebo θάνατος *smrt*, jež každé vychází z jiných kořenů.¹¹ Konkrétní výklad *smrti* jako *věčného odložení* svědčí o přetrvávající filosofické interpretaci.

Druhým významným gramatikem ve vývoji etymologie byl **Ailios Hérodianos**, jehož slovník περὶ παθῶν byl základem pro **Óríónovy Etymologie**, v nichž je skrze citace dochován. Hérodíány etymologie již nepracují s jednotícími kořeny, nýbrž uvádí odvození od užívaného slovesa. Jindy uvádí protějšky z dialektů s doplněnými příklady sloves stejné třídy s obdobnou změnou:

E. Or. 28, 27: ἀκρεμών: κρέμω ῥῆμα, ἀφ’ οὗ ῥηματικὸν ὄνομα κρεμών καὶ κρεμόνες τὸ πληθυντικὸν καὶ πλεονασμῶ τοῦ α ἀκρεμών. πλεονάζει τὸ α ὡς στάχυς ἄσταχυς. οὕτως Ἡρωδιανός

Větev: sloveso (je) visím (*kremó*), od něž (je) verbální jméno kremón a kremones je plurál a připojením „a“ (vzniká) akremón. „A“ se přidává navíc jako v případě „stachys – astachys“ (*pleva*). Tolik Hérodianos.

E. M. 729, 38: Στρατίτις: ὥπερ παρὰ τὸ Βάκχος γίνεται Βάκχης, Κρόνος Κρόνις, δῆμος Δῆμις καὶ Δᾶμις, οὕτω στρατός Στρατίτις καὶ πλεονασμῶ τοῦ τ Στρατίτις.¹²

Strattis, jako u jména Bakchos vzniká Bakchis, Kronos – Kronis, *démos* (*lid*) – Démis a Dámis, tak také stratos (*vojsko*) – Stratis a připojením „t“ (vzniká) Strattis.

Etymologická metoda v takové podobě, v jaké se během římského období v gramatice ustálila, zůstala víceméně nezměněna a její postupy byly přeneseny i do byzantského období, kde se stala základem pro tehdejší velká etymologická díla. Jednalo se o velký souhrn předchozích poznatků učiněných předchozími badateli, což vysvětluje, že se v byzantských slovnících vedle sebe vyskytují filosofické, monosylabické i odvozovací etymologie. Mezi řeckými lexikografickými díly starověku tvoří významnou skupinu.

¹¹ θῶκος je odvozeno od τίθημι (PIE kořen *dʰeh₁- *klást*), θάλλος od θάλλω (PIE kořen *dʰal- *kvést*), θάνατος od ἀποθνήσκω (PIE kořen *gʷh₁en- *zabít*). Pro další odvozená slova srv. Frisk, 1960.

¹² Lentz, 1965, str. 307.

1.3 Slovníky synonymické

Zkoumání slov společného významu – tj. synonym (řec. συνώνυμον *stejnojmenný*, v rétorice *slovo odlišné od jiného, mající však stejný význam*) mělo v antice svůj význam již od dob sofistiky. Znat více slov téhož významu znamenalo uvědomovat si jemné významové odstíny mezi nimi. Tyto znalosti byly cenné pro řečníky, kteří si tak mohli zlepšit vlastní výřečnost. Od alexandrijské doby vznikaly synonymické slovníky zejména pro porozumění starším autorům a také jako pomůcka pro všeobecné užívání jazyka, aby si mluvčí řečtiny rozdíly uvědomovali a při rozlišování významunechybovali.

Metoda výkladu v synonymických slovnících se od dvou předchozích způsobů liší. Nejedná se o synonymické slovníky, jak je známe dnes, kdy je k heslu uveden ekvivalent stejného či podobného významu. Synonymické slovníky se snaží upozornit na úskalí rozdílů ve významu podobně znějících slov nebo naopak různých slov s podobným významem. Jedním způsobem výkladu bylo dvojité lemma, které se podobá běžnému komentování z jiných slovníků:

ἄγνος· τὸ φυτὸν παροξύνεται,
„*agnos*“ - (*pro*) *druh rostliny*¹³ (*se užívá*) *přízvuk na předposlední slabice*.

ἀγνός· ὁ καθαρός ὀξύνεται.¹⁴
„(*h*)*agnos*“ - (*ve významu*) „*čistý*“ (*se užívá*) *přízvuk na poslední slabice*.

Toto řazení používá **Ioannés Filoponos z Kaisareie**, který však chronologicky patří již do byzantského období. Žil však v 6. století, a proto je antice ještě relativně blízký.

Pro náhled do podoby synonymických slovníků je nutno s prameny byzantského období pracovat, poněvadž díla jsou vesměs dochována pod jmény byzantských učenců pracujících se staršími díly. Hlavním představitelem a rovněž nejproblematictější článkem mezi synonymickými díly je περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων (*O podobných a odlišných slovech*; lat. *de adfinitum vocabulorum differentia*) jistého **Ammónia**.

Identifikace autorství slovníku je problematická. Lodewijk Caspar Valckenaer, který slovník vydal v roce 1739, věřil, že Ammónios byl skutečným autorem slovníku, který datoval do 1. stol. n.l., ale z té doby není žádný badatel toho jména doložen.¹⁵ Eustathios¹⁶, který žil před Ammóniovou činností, ve svých komentářích k Homérovi cituje z díla jistého

¹³ Jedná se o drmek obecný (lat. *vitex agnus-castus*)

¹⁴ Daly, 1983, str. 3.

¹⁵ Cohn, 1894, str. 1866n.

¹⁶ Žil zhruba v letech 1115 – 1195.

Errenia Filóna, jehož informace se s těmi v Ammóniovi shodují.¹⁷ Taktéž jsou dochovány epitomy téhož díla, jejichž autor je jmenován jako **Eranios Filón**¹⁸ či **Erenios Filón**¹⁹. Další synonymické slovníky shrnují totéž téma od jistého **Ptolemaia** (περὶ διαφορᾶς λέξεων *O rozdíllosti slov*) a **Symeóna** (συναγωγὴ πρὸς διαφόρους σημασιμένων σημασίας k *Souhrn znaků pro odlišnost významu*). Pozdější analýza pramenů prokázala, že celý soubor synonymických hesel pochází od gramatika **Herrenia Filóna z Byblu**²⁰, který žil v 1. stol. n.l., jehož synonymický slovník (známý pod názvy περὶ διαφορᾶς σημασίας *O odlišném významu* nebo περὶ τῶν διαφορῶς σημασιμένων *O slovech s odlišným významem*) nakonec v autentické podobě dochován nebyl, ale všechna pozdější díla jsou jeho různě rozšířená, zkrácená nebo upravená podoby. Ammóniovo zpracování však pochází z pozdější byzantské doby po Eustathiovi, tedy zhruba kolem 13. století. Přehled o zprostředkování děl během středověku je jako v případě jiných nejen lexikografických děl velmi složité a nepřehledné, a proto není jisté, zda dochovaná verze byla vypracována na základě původní Herréniovy práce či pozdějších epitomů jiných zprostředkovatelů.²¹ Následující příklady jsou uvedeny z Ammóniova slovníku podle Nickauova vydání (1966).

Hlavním posláním díla περὶ ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων je upozornit na slova, která se podobně píší (ev. vyslovují), ale jsou jiného významu nebo se naopak jedná o dvě různá slova s podobným významem, který je však nutno odlišovat. Lemmata jsou vlastně iniciační fráze a jsou uspořádána alfabetycky. Zda je však toto řazení původní, není možné říci. Fráze zní X καὶ Y διαφέρει/διαφέρουσι *X a Y se liší* (viz výše), za níž pokračuje komentář, jehož kvalita je různá. Jednou jde o prosté vysvětlení významu uvedením ekvivalentních výrazů, jindy o rozsáhlejší komentář doplněný o příklady z širokého souboru autorů.:

A 490: φαυλία καὶ φυλία διαφέρει. φαυλία μὲν γὰρ εἶδος ἐλαίας, φυλία δὲ ἡ σχίνος.

„*faulia*“ a „*fyilia*“ se liší: *faulia* je druh olivy, *fyilia* je pistácie.²²

¹⁷ Srv. např. Van der Valk, 1979, str. 229 (k Il. 11, 430) a Nickau, 1966, str. 5n. (A 18)

¹⁸ Ἐρανίου Φίλωνος Περὶ διαφορᾶς σημασίας κατ' ἀλφάβητον *O rozdíllem významu podle abecedy*, více Nickau, 1966, předmluva, str. 38.

¹⁹ Ἐρενίου Φίλωνος Περὶ διαφόρους σημασίας *O odlišném významu*, Ἐκ τῶν Ἐρενίου Φίλωνος Περὶ κυριολεξίας (lat. *De propria Dictione*), více viz Nickau, 1966, předmluva, str. 40n.

²⁰ Pro podrobný popis a seznam všech jeho děl viz Gudeman, 1912, str. 652nn.

²¹ Pro nástin problematiky v případě zprostředkování komentářů k Homérovi srv. Erbse, 1960, str. 295-310.

²² Tato informace je však chybná, Ammónios (nebo Herrenios) druhým slovem označuje pistácií, ač se jedná o jiný druh divoké olivy. (viz LSJ heslo φυλία)

Z autorů jsou citováni Homér, klasičtí i helénističtí autoři, ba i gramatikové a jiní lexikografové:

A 336: νῦν καὶ νυνὶ διαφέρει φησὶ κατά τινας Ἡρακλείδης (fr. 4 Cohn) ἐν πρώτῳ Περι καθολικῆς προσωδίας. τὸ μὲν γὰρ νῦν χρονικὸν ἐπίρρημα τάσσεται ἐπὶ τῶν τριῶν χρόνων, ἐνεστῶτος, παρωχημένου καὶ μέλλοντος, οἷον ὅτι ἀγὼν νῦν ἐστι, νῦν ἔσται· τὸ δὲ νυνὶ ἐπὶ μόνου ἐνεστῶτος.

nyní (nýn) a nyní (nýní) se liší, praví podle některých Hérakleídés v první knize O obecné výslovnosti. Nýn totiž časové příslovce řazené ke třem časům, přítomnému, minulému a budoucímu, tj.: „nyní je boj“, „nyní bude boj“. Avšak nýní (platí) pouze o přítomném.

Někdy je pro iniciační frázi použit obrat διαφέρειν φασί, který mírně snižuje věrohodnost komentáře. Autor tím pravděpodobně chtěl zdůraznit, že se nejedná o jeho vlastní myšlenku:

A 489: φακοὺς καὶ φακῆν διαφέρειν φασίν· φακοὶ οἱ ἔτι ὠμοί, οὐχ ἐνικῶς, φακῆ δὲ ἡ ἐψημένη. τετήρηται παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἡ διαφορά.

čočka (fakos) a čočka (faké) se údajně liší: čočka (fakos) je ještě syrová, nerozdělená, čočka (faké) je ta vařená. U starých je rozdíl dodržován.

Jednotlivé komentáře upozorňují na výskyt slov či rozdílnost jejich významu (nebo jejich způsobu psaní) podle žánrů či nářečí. Z literárních skupin jsou zde uváděni tragikové, komediografové (A 304), historikové (A 161), filosofové (A 188) a z obvyklých nářečí dórské, attické, koiné, avšak jsou zde i další podskupiny: staroattické (A 73), lakónské či thessalské (oboje v příkladu A 386):

A 386: πελαστῆς καὶ Πενέστης διαφέρει. πελαστῆς μὲν γὰρ ὁ πρόσφυξ, Πενέστης δὲ παρὰ Θεσσαλοῖς ὁ κατὰ πόλεμον διουλωθεὶς ὡς παρὰ Λάκωσιν οἱ Εἰλωτες.

pelastés a penestés se liší: pelastés je totiž chránělec, avšak penestés je u Thessalů ten, který byl následkem války zotročen, jako u Lakonců heilóti.

Jeden příklad dokonce podává svědectví o barbarismech v řečtině:

A 275: κόρδαξ καὶ κάρδαξ διαφέρει. κόρδαξ μὲν γὰρ ἐστὶν εἶδος ὀρχήσεως, κάρδαξ δὲ τις ἐκαλεῖτο στρατιώτης, βάρβαρος δὲ ἡ λέξις. καλεῖται δὲ ἡ μὲν τραγικὴ ὀρχησις ἐμμέλεια, σίκινις δὲ ἡ σατυρική, κόρδαξ δὲ ἡ κωμική.

kordax a kardax se liší: kordax je totiž druh tance, ale kardaxem byl nazýván jakýsi voják, je to slovo barbarské. Tanec se nazývá v tragédiích emmeleia, sikinis v satyrských dramatech a kordax v komediích.

Původ slova je neznámý, jinde se v řeckých dochovaných textech neobjevuje. Vedle tohoto běžného členění slovní zásoby je zde několik hesel, v nichž jsou odlišovány starší výrazy od těch, které byly pro autora slovníku současné:

A 69: ἀποφορὰ καὶ ἀναφορὰ διαφέρει. ἀποφορὰ μὲν γάρ ἐστιν ὁ νῦν καλούμενος φόρος, ἀναφορὰ δὲ ὁ ἀπὸ τῶν εὐωδῶν ἢ δυσωδῶν ἀναφερόμενος ἀτμός.

odvod (apofora) a odér (anafora) se liší: *odvod je totiž to, co se dnes nazývá daň, odér je linoucí se libá či nelibá vůně.*

Čerpání z prací antických gramatiků obohatila Ammóniův (či Herreniův) slovník o četná gramatická pozorování:

A 342: ὅδε καὶ ὅδι διαφέρει. ὅδε μὲν γάρ ἀναφορικῶς καὶ δεικτικῶς, ὅδι δὲ δεικτικῶς μόνον κατ' ἐπέκτασιν.

Tento (hode) a tento (hodi) se liší: *tento (hode) se totiž (užívá) vztažným a ukazovacím způsobem, ale tento (hodi) pouze ukazovacím způsobem pro zdůraznění.*

Ve slovníku se můžeme i setkat s páry, jejichž opoziční vztah byl zpochybňován, neboť některá hesla působí dojmem, že spolu souviset nemusí, ale protiklad byl přesto vytvořen:

A 46: ἀνακωχή καὶ ἀνοκωχή διαφέρει. ἀνακωχή μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἐπὶ τῶν νεῶν ἀναχώρησις, ἡ δὲ διὰ τοῦ ο ἀνοκωχή ἀνοχή μακρὰ πολέμου· διοκωχή δὲ καὶ ἀκωχή διάλειψις τις καὶ ἄνεσις.

ústup (anakóché) a ústup (anokóché) se liší: *ústup (anakóché) je totiž ustoupení s lod'mi, avšak (tvar) s „o“ je příměří. diokóché a akóché je totiž jakési usmíření a klid zbraní.*

Erbse upozorňuje na to, že ἀνακωχή je chybný, možná hyperkorektní, tvar slova ἀνοκωχή, který má vlastně tentýž význam, a že tvůrce slovníku mohl špatně chápat užití slova v literatuře.²³ V téže publikaci je mj. studie o čerpání informací z homérských scholií, jejichž fragmenty se často s komentáři v Ammóniovi shodují.

Není zcela jisté, pro jakou skupinu lidí byl vlastně Ammóniův slovník určen, neboť kvalita komentářů či výběr slov tvoří velmi nesourodou skupinu od slov každodenního užití po ustrnulé archaismy a poetismy. Ať již je příčinou této nesourodosti opisná tradice či autorova výstřednost, zůstává slovník dochovaný pod Ammóniovým jménem i nadále neocenitelný nejen pro své svědectví ztracených děl, slov, která se jinde nevyskytují, ale také i pro ukázkou toho, jaká slova tehdejšími mluvčími řečtiny činila potíže.

²³ Více viz Erbse, 1960, str. 299n.

2. Dělení slovníků podle typu slovní zásoby

Následující dělení slovní sleduje typ slovní zásoby, kterou shrnují. V antickém období se jednotlivé typy utvořily podle literárních žánrů, jejichž díla byla komentována a pro něž později vznikla i lexikografická díla. Podle jednotlivých skupin byly setříděny slovníky zabývající se řeckými nářečími, homérským výrazivem, mluvou tragédií a komedií, jednotlivých prozaických žánrů (mluvou lékařů, historiků, techniků či kuchařů), slovní zásobou attických řečníků a slovníky obecnými (tj. slovníky, které se nespecializují na konkrétní dílo či žánr, ale hodnotí řeckou slovní zásobu celkově).

2.1 Slovníky nářeční

Řeckým nářečím byla tradičně věnována malá pozornost ať již z důvodu, že se jimi nepsala literární díla nebo zkrátka nebyla považována za řeč hodnou zkoumání (v protikladu k vytríbené attičtině a řeči Homérově), avšak během helénistického období, kdy se všeobecně v řeckém světě rozšířil zájem o jedinečnosti jednotlivých krajů (píší se zeměpisná díla, historikové se, až na výjimky, vzdávají pokusů psát dějiny světa a věnují svou činnost psaní dějin svých rodišť či jim známých krajů – např. Dúridova *Makedonika*, Tímáiova *Sikelika* či tzv. *atthidy* – attické kroniky). Zájem o lidová nářečí řečtiny má pravděpodobně počátek právě v těchto tendencích. Nemuselo se však jednat pouze o lidová nářečí.

Samotná attičtina měla své výsadní postavení i mezi zkoumanými nářečími. Z alexandrijského období je známo několik autorů, kteří napsali díla o zvláštěnostech attického jazyka – takoví byli např. **Filémon z athénské Aixóné**, **Kratés z Mallu**, **Níkandros z Thyatiry**, **Démétrios Ixión** aj. (více informací a přehled děl viz tabulka v příloze nebo Cohn, 1913.). O nich však se dovídáme pouze z jedné či několika zmínek např. z díla Athénáiova, Eustathiova či scholií²⁴. Ačkoli jsou tato svědectví velmi cenná, celkovou představu o podobě jejich děl nám dát nemohou. Podobně jsou nám zprostředkována díla prvních atticistů, jako byli **Dórotheos z Askalónu**, **Seleukos** či **Epafróditos z Chairóneie** – i o jejich dílech máme pouze sporé citace. V případě attičtiny máme dostatek svědectví až teprve z doby císařské,

²⁴Podoby citací si jsou velmi podobné, např. **Kratés z Mallu** (Ath. III, 80):..., ὥσπερ καὶ τὸν θάργηλον, ὃν τινες καλοῦσι θαλύσιον – Κράτης δ' ἐν β' Ἀττικῆς διαλέκτου (p. 63 W) θάργηλον καλεῖσθαι τὸν ἐκ τῆς συγκομιδῆς πρῶτον γινόμενον ἄρτον. ..., jako také „*thargélos*“, jež někteří nazývají „*thalysios*“ – (praví) *Kratés v druhé knize O attickém nářečí, že thargélos je chléb, který byl ze sklizně upečen jako první.*

O attickém (a také lakónském) nářečí mj. psal i v jiných disciplínách proslavený filolog **Aristofanés Byzantský**.

tato svědectví nám umožňují představit si podobu děl koherentněji. Z doby vlády císaře Hadriána (přelom 1. a 2. stol. n.l.) máme Eustatiovým prostřednictvím dochována díla dvou atticistů – **Ailia Dionýsia** a **Pausania**.

2.1.1. Ailios Dionýsios a Pausaniás – attické nářečí

Oba gramatikové vytvořili výkladové slovníky attického nářečí a zachytili jeho pozoruhodnosti a zvláštnosti, přičemž obě díla vedle společných vlastností mají svá specifika.

Ailios Dionýsios (žil a tvořil na přelomu 1./2. stol. n.l.) je autorem díla Ἀττικῶν ὀνομάτων λόγοι πέντε (5 knih o attických jménech). Způsob výkladu lze demonstrovat na několika počátečních heslech písmene *alfa*. Hesla jsou zvýrazněna tučně a uvozena číslem udávajícím pořadí; jsou citována podle Erbseho vydání (1950):

(1.) ἄ· ψιλούμενον καὶ περισπώμενον ἀντὶ τοῦ αἵθε λαμβάνεται. <Καλλίμαχος (fr. 1, 33 Pf.)

‘ἄ πάντως ἵνα γῆρας’>.

1. á: (čte se) s jemným přídechem a průtažným přízvukem a používá se místo „kéz“. *Kallimachos*: „kéz úplně, aby stáří“

(2.) ἄ ἄ· ἐπὶ τοῦ μεγάλου. ἔστι δὲ καὶ σχετλιαστικὸν ἐπιφώνημα. δασυνθὲν δὲ γέλωτα δηλοῖ.

2. (h)á (h)á: o velké (věci), je to také podrážděné zvolání, (čteno) s ostrým přídechem znamená smích.

(3.) ἀβακήμων· ἀσύνετος, ἄλαλος.

καὶ λ[ε]ιπογνώμονας τοὺς ἀπογεγηρακότας, οἷς ἐλελοίπει τὸ γνῶμα.

3. abakémón: nesmyslný, hloupý.

Na začátku každého odstavce je lemma, následuje exegese, které může být pouhým uvedením slova synonymického významu (jako v příkladě č.3). Jindy exegese zahrnuje stručné vysvětlení významu (příklad č. 2). Jindy je komentář doplněn o doložení u konkrétního autora, příp. jeho díla, kde se lemma vyskytuje (číslo 1), někdy s následující citací v rozsahu jednoho či více veršů.

Ailios Dionýsios ve svém slovníku zachycuje attickou slovní zásobu jak literární, tak i lidovou, včetně citoslovcí (viz 2). Vedle běžných slov uvádí i poznatky k attickým reáliím:

(14.) ἀγάλματα Ἑκάτης· αἱ κύνες· θύονται γὰρ αὐτῇ.“

14. *dary (obětní) Hekatiny: psi. Jsou jí totiž obětováni.*

(7.) Γέραιαι· παρὰ Ἀθηναίοις γυναικῆς τινες ἱεραί, ἃς ὁ βασιλεὺς καθίστησιν ἰσαρίθμους τοῖς βωμοῖς τοῦ Διονύσου, <ὀνομαζόμεναι οὕτω> διὰ τὸ γεραίρειν τὸν θεόν.

7. *Geraiai: u Athéňanů jakési zasvěcenkyně, jež (archón) basileus přiřazuje ve stejném počtu k Dionýsovým oltářům <jsou tak jmenovány>, protože velebí (geraiein) boha.*

Jsou dochována i drobná svědectví o attické fonetice:

(4.) ζμικρόν καὶ μικρόν· οἱ Ἀττικοί, μικκὸν δὲ Ἴωνες.

4. *malý: zmikron a mikron říkají Attičané, mikkon Iónové.*

(5.) ζμινύη· ἀξινάριον Ἀριστοφάνης <Ὀλκάσιν (II 1118 M. = fr. 402 K.)>·

‘ἀλλ’ ἰμάντα μοι δὸς καὶ ζμινύην, ἐγὼ γὰρ εἴμ’ ἐπὶ ξύλα.’

5. *motyka: axinarion Aristofanés v Obchodních lodích.: „však dej mi lano a motyku, jdu totiž na dříví.“*

Z příkladu slov uvedených jako počínající na písmeno *zéta* lze vypožorovat, že přinejmenším v attické řečtině se „s“ před likvidami zněle nejen vyslovovalo, ale také jako znělá souhláska zapisovalo - oproti tradičnímu σμικρόν; σμινύη, ačkoli znělá výslovnost existovala i dříve. Znělý zápis je zachycen pouze u začátečních slov (viz dále u Pausania ζβέσαι *shasnout*). Shluky mediálních a nosových hlasek se „s“ uprostřed slova jsou zapisována tradičním způsobem (např. ἀμφισβητεῖν *přít se* – př. 110 písmene alfa)

Slovník není zaměřený jenom na speciální lexikum attičtiny, všímá si také zvláštností attické gramatiky a jejího srovnání s jinými nářečími, viz příklad níže s iónštinou a literární attičtinou (Thúkýdídés):

(2.) ἦα· δισυλλάβως τὸ ἐπορευόμεν συν τῷ ι γράφεται. Ἀριστοφάνης Ὀλκάσιν (II 1119 M. = fr. 403 K.)·

‘ἐπεὶ δ’ ἐγενόμεν οἵπερ ἦ’ ἐπὶ ξύλα’.

οἱ δ’ οὖν Ἴωνες ἦϊα λέγουσι καὶ ἦϊσαν τὸ ἦσαν. καὶ παρὰ Θουκυδίδη (I 1, 1) οὕτως ἀναγνωστέον· ‘ὅτι ἀκμάζοντές τε ἦσαν ἐς αὐτόν’. [οἱ δὲ Ἴωνες ἦσαν καὶ ἦϊσαν].

2. *šel jsem „éa“*: dvojslabičně (znamená) „postupoval jsem – eporeuomén“ a píše se s „i“. Aristofanés v *Obchodních lodích*: „když jsem se objevil tam, kam jsem šel (éa) pro dříví“ Iónové však říkají éia a éisan či éesan. A u Thukýdida je třeba číst takto: „že po dosažení vrcholu (v přípravách) šli (éсан) do války.“ (ale Iónové (by řekli) éesan nebo éisan)

Hlavní důraz komentáře spočívá tedy především v přesném definování attického tvaru a odlišení od podobných tvarů nářečních, s kterými hrozila možnost záměny.

Pausaniovo dílo (žil na přelomu 1./2.stol.n.l.), dochované jako Ἀττικῶν ὀνομάτων συναγωγή (*Souhrn attických slov*), má stejnou strukturu jako slovník Ailia Dionýsia (musíme však brát ohled na to, že obsahy obou slovníků jsou dochovány v témže díle – Eustathiových Παρεκβολαί (lze přeložit jako *kritické poznámky*) – a že H. Erbse uplatňoval při jejich rekonstrukci stejnou metodu), všímá si však občas jiných aspektů attičtiny. Na rozdíl od Ailia Dionýsia je u Pausaniových komentářů mnohem méně citací z literatury, ačkoli výskyty u autorů a děl uvádí stejně svědomitě. Slovník obsahuje více informací o reáliích, příslovích, více fraseologismů či náboženských termínů, což ze slovníku dělá více než jen lexikografické dílo. Opět uvádíme několik počátečních hesel od alfy, jak jsou dostupná v Erbseho vydání (1950), s přidáním zvýraznění k lemmatům:

(1.) ἀβάκιον· ἐφ' οὗ ἐκύβευον καὶ ἐφ' οὗ τοὺς λογισμοὺς ἐποιοῦντο.

1 tabulka: na níž se házely kostky a na níž se řešily počty.

(6.) ἀγαθὸν δαίμονα· ὃν μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν τραπεζῶν ἔπινον.

6 dobrého ducha – na nějž se připíjelo po odstranění jídelních stolů²⁵.

(8.) Ἀγαμεμνόνεια φρέατα· ἱστοροῦσι τὸν Ἀγαμέμνονα περὶ <τὴν> Ἀττικὴν (cf.

Clidem. FHG. I 361, fr. 9) καὶ περὶ τὴν Αὐλίδαν καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος φρέατα ὀρύξαι.“

8 Agamemnónovy studně: (historikové) praví, že Agamemnón vykopal studně v oblasti Attiky, okolo Aulidy a mnohde jinde v Řecku.

Komentována jsou zde běžná slova (1), fraseologismy (6), místopisné informace (8). Mimo jiné jsou ve slovníku také obsaženy také náboženské termíny.

Pausaniás zaznamenává i rčení:

(1.) λαγῶς καθεύδων· παροιμία ἐπὶ τῶν προσποιουμένων καθεύδειν.

1. spící zajíc: přísloví o těch, kteří předstírají spánek.

²⁵ Srv. LSJ, heslo δαίμων.

Slovník si také všímá zvláštností attické prosodie stejně jako dílo Ailiovo (viz výše hesla pod Z, Pausaniás je uvádí rovněž, některá vynechává, jiná má navíc – např. ζβέσαι *shasnout* je komentováno jako παῦσαι, λῆξαι, κοιμίσαι *ustat, pominout, upokojit se*).

2.1.2 Ostatní nářečí

Vedle slovníků attičtiny vznikaly i slovníky k dalším nářečím, o nichž bohužel máme většinou jenom zmínky či kusé fragmenty. Zájem **Aristofana Byzantského** o nářečí byl již zmíněn výše (pozn.21), Athénaios dále zmiňuje dílo Aristofanova žáka **Diodóra**, dále **Neoptolema z Pariónu**, jehož γλῶσσαι pojednávaly o frýžských slovech (zda se jednalo o fýžské výpůjčky nebo zvláštnosti v řeckém lexiku na území Frýgie, která v alexandrijské době již byla helenizována, není možno říci). Kromě toho Athénaios zmiňuje mladší díla Κρητικαὶ γλῶσσαι jistého **Hermónakta** či Ποδιακαὶ λέξεις od **Moscha**.²⁶

Ve fragmentech se nám dochovalo velmi zajímavé lexikografické dílo **Filoxena** (doba jeho života je sporná, ale pravděpodobně nežil později než do přelomu letopočtu). Zabýval se řečí Homérovou, vedle toho nářečím syrákuským (ztraceno), íonským a také „římským“ (viz níže).

Výklad významu slov Filoxených slovníků nese již znaky vědecké analýzy v duchu alexandrijských tradic. Ačkoli je alfabeticke řazení dílem pozdějších vydavatelů kritických studií, lze se domnívat, že původní Filoxenova díla zachovávala řazení přinejmenším podle prvního písmene slova. Slova jsou objasňována v etymologických souvislostech (viz kapitola o etymologickém typu slovníků), odvozování se děje na základě fonetických pozorování (velmi častá je i níže uvedená μεταθέσις τοῦ α εἰς ο *změna „a“ v „o“*) a každý proces je u konkrétního slova doplněn o analogické příklady. Díla obsahují již ustálenou metalingvistickou terminologii. Příklady jsou uvedeny podle Theodiridisova vydání (1976) s jeho číslováním, hesla jsou zvýrazněna tučně a speciální symboly vynechány. Následující hesla jsou fragmenty z díla Περὶ τῆς Ἰάδος διαλέκτου:

(301.) **a.:** ὀρρωδῶ· τὸ φοβοῦμαι. ῥῶ ἐστι ῥῆμα, ἀφ’ οὗ τὸ ἔρρωμαι, παράγωγον ῥώζω, καὶ μεταθέσει τοῦ ζ εἰς δ ῥωδῶ, ὡς μύζω μυδῶ, χάζω χαδῶ, ἔνθεν τὸ „κεχανδῶτα“ (ψ 268) πλεονασμῶ τοῦ ν. ῥώζω οὖν ῥωδῶ καὶ μετὰ τῆς α στερήσεως ὀρρωδῶ, καὶ μεταθέσει τοῦ α εἰς ο ὀρρωδῶ, τὸ μὴ ἐρρωσθαι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ φόβου. καὶ Ἡρόδοτος

²⁶ Viz Cohn, 1913, s výčtem dalších autorů známých jen podle jména.

ἀρρωδῶ λέγει ἐν τῇ πρώτῃ (9, 1)· „ἡκαῖτ' ἀπεμάχετο ἀρρωδέων“. οὕτω Φιλόξενος ἐν τῷ Περὶ Ἰάδος διαλέκτου.

301a: obávám se (orródó): bojím se. Sloveso je rhó, od něhož (se odvozuje) errómai – mám sílu, odvozením rhózó a změnou „z“ v „d“ (přechází v) rhódó, jako myzó (šeptám) – mydó (kapu)“, chazó (ztrácím) – chadó, odkud (pochází) kechandota²⁷ zachovávajícího (Il. 23, 263)²⁸ – přidáním „n“. rhózó je tedy rhódó, po přibrání negace „a“ arródó a po změně „a“ v „o“ (přechází v) orródó, tedy „nemít sílu kvůli strachu“. Hérodotos používá rovněž arródó v první knize (9, 1) „a v obavách se bránil“. Tolik Filoxenos v knize O íónském nářečí.

Vedle zvláštností íónské slovní zásoby se Filoxenos zaměřuje především na etymologické souvislosti nejen mezi slovy, ale zejména mezi mluvnickými kategoriemi. Jeho odvozovací pravidla ve skutečnosti nefungují přesně tak, jak se domníval – odvozování slov od jednoslabičných slov – μονοσύλλαβα ῥήματα (viz kap. etymologický typ).

Další zajímavostí je jeho dílo Περὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου, z něhož se dochovalo pouze kolem dvaceti fragmentů, takže nelze zcela přesně říci, jakou řečí vlastně bylo ono „římské nářečí“:

(324.) κέντο· τὸ ἑκατὸν καλοῦσι Ῥωμαῖοι, ἐξ οὗ καὶ κεντηνάριον ὠνόμασται.

324. „kento“ (tak) Římané říkají „sto“, podle čehož se také říká centenarium (sté výročí).

(325.) κύμβαι· κύμβαι· ὁμοίως καὶ κύμβαι πλοῖα περιφερῇ παρὰ Ῥωμαίοις. Φιλόξενος.

325. „kymbai“ kocábky, také se tak u Římanů označují nákladní lodě. (praví) Filoxenos.

(329.) φράτορες· ... φράτος δὲ σημαίνει τὸν συγγενῇ κατὰ Ῥωμαίων διάλεκτον.

329. „fratores“ ... frátos značí v římském nářečí příbuzného.

Slovník obsahuje vysvětlení latinských slov (*centum, cumba, frater*). Mohlo jít přímo o popis latinského jazyka? Tolkien podle jedné informace u Geórgia Choroiboska (οἱ Ῥωμαῖοι ἄποικοι ὄντες τῶν Αἰολέων *Římané jsou aiolští kolonisté*) usuzuje, že Filoxenos považoval latinu za nejvzdálenější řecké nářečí, odnož aiolštiny.²⁹ Podle názoru autora této práce je však také možné, že se mohlo jednat o výpůjčky z latiny, jež běžně užívali Řekové žijící v Římě. (Ostatně je doloženo dílo o alexandrijském nářečí, sepsané **Démétriem Ixiónem**, filologem pergamské školy, které mezi tradiční dělení řeckých nářečí nepatří.) Fragmenty ostatně obsahují i řecká slova, která do latiny nepřešla:

²⁷ Odvozeno od χανδάνω *pojímám*.

²⁸ V originálním textu je *malé psi*, jež by mělo odkazovat k Odysseii, avšak slovo se nachází v Iliadě.

²⁹ Tolkien, 1920, str. 2442.

(322.) ὑπέρινον· τὸ σφόδρα λεπτόν. ἰνῶ ἐστι ῥῆμα, τὸ ἐκκενῶ καὶ λεπτύνω καὶ ὀξύνω· ὅθεν καὶ ὑπέρινον ἄνδρα λέγουσι τὸν λεπτὸν καὶ κενὸν σαρκῶν. Φιλόξενος ἐν τῷ Περὶ τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου.

322. – „*hyperínon - vyčerpáný*“ *velmi hubený. Sloveso je inó, (od něhož se odvozuje) ekkenó – vyprazdňuji a oxýnó – vyhrocuji; proto také jako „vyčerpáného“ může označují hubeného a masa prostého. Filoxenos (praví) v knize O římském nářečí.*

Bohužel malý rozsah fragmentů ponechává tuto otázku zatím nerozřešenou.

2.1.3 Moiris – attičtina a koiné v kontrastivním pohledu

Zajímavého stoupence atticismu přelomu 2. a 3. stol. n. l. můžeme vidět v **Moiridovi**, který ve snaze naučit uživatele řečtiny odlišovat mezi vznešenou attičtinou a obhroublou obecnou řečí vytvořil slovník, který lze s určitou nadsázkou považovat za první dochovaný dvojjazyčný slovník na evropském území nebo přinejmenším za slovník variet jednoho jazyka, tj. attičtiny a koiné. Nicméně hlavní snahou autora bylo pravděpodobně vytvořit přehled attických slov z kánonu klasických autorů (např. Platón, Xenofón, Aristofanés a athénští řečníci) v protikladu k „lidovým“ výrazům z ostatní literatury.³⁰

Moiridův slovník, jenž nese název Ἀττικιστής (*Atticista*), se rovněž nedochoval v původním znění. Codex Coislinianus 345 z 10. stol., který je pramenem (a který dílo dochovává v alfabetském řazení), není opisem původního díla, ale souborem lexik vypreparovaných z děl Frýnicha, Herrénia Fila, Ailia Dionýsia a Pausania, či Fótia.³¹

Ἀττικιστής má velmi přehlednou a jednoduchou podobu, všechna hesla mají shodné stručné znění, jak vyplývá z příkladů ukazujících první údaje slovníku (podle Hansenova vydání [1998]):

(1.) ἄγαμαι Ὑπερβόλου Ἀττικοί· ἄγαμαι Ὑπέρβολον Ἑλληνες.

1. *obdivuji Hyperbola - genitiv Attičané; akusativ Helléni.*

(4.) ἀθανάτω ἀγήρω Ἀττικοί· ἀθάνατοι ἀγήρατοι Ἑλληνες.

4. *nesmrtelní nestárnoucí - athanató agéro - (tj. duál) Attičané; athanatoi agéroí Helléni.*

(8.) ἄκρατον βαρυτόνως Ἀττικοί· ἀκράτον περισπωμένως <Ἑλληνες>.

³⁰ Baumach, 2012. (El. zdroj)

³¹ Tamtéž.

8. nemíšený – s těžkým přízvukem³² **Attičané**; s průtažným **Helléni**.

(10.) ἄμαξαν δασέως Ἀττικοί· ἄμαξαν ψιλῶς Ἑλληνες.

10. viz „(h)amaxan“ – s ostrým (přídechem) **Attičané**; s jemným **Helléni**

Na prvním místě je vždy uveden attický výraz s dovětkem Ἀττικοί a za ním daný výraz, kterého užívají ti, kteří jsou označeni jako Ἑλληνες (jedná se tedy vlastně o koiné, jazyk všech Řeků a lidí, kteří přijali řeckou kulturu a jazyk).

Slovník je pro nás velmi cenným dílem v oblasti vývoje řeckého jazyka, poněvadž koiné jakožto pokračovatelka attičtiny nejen jako literární, ale i jako lidový jazyk zrcadlí vývoj řečtiny v dalších staletích, kdy svědectví o vývoji jazyka jsou velice sporná. Přináší nejen informace nejen v lexikální zásobě: (8.) φέναξ Ἀττικοί· ἐξαπατῶν Ἑλληνες. šibal (řikají) **Attičané**; klamající **Helléni**)

ale také i v morfologii: (1.) ζεύγνυμι Ἀττικοί· ζευγνύω Ἑλληνες poutám „zeugnými“ (řikají) **Attičané**; „zeugnyó“ **Helléni**)

v pravopise (10.) βιβλία διὰ τοῦ ι, ὡς Πλάτων, Ἀττικοί· βυβλία, ὡς Δημοσθένης, κοινόν. Knihy „biblia“ (píší) s i, jako Platón, **Attičané**; „byblia“, jako Démosthenés, **Helléni**)

ve fraseologii (8.) εἶεν Ἀττικοί· ἄγε δὴ Ἑλληνες. tedy „eien“ (řikají) **Attičané**; „age dé“ **Helléni**),

ve jmenném rodu (5.) μύλη Ἀττικοί· μύλος Ἑλληνες. mlýnek „mylé“ (řikají) **Attičané**; „mylos“ **Helléni**),

v přízvuku (6.) αἰτιαί ὡς ὅσαι Ἀττικοί βαρυτόνως· αἰτίαι ὡς εὐδαίαι Ἑλληνες παροξυτόνως příčiny „aitiai“ jako božím řízením **Attičané** s těžkým přízvukem; **Helléni** jako „příznivé“ s přízvukem na předposlední slabice)

nebo rekcí (viz ἄγαμαι výše).

Zvláštnosti řeckých nářečí (jiných než attických) byly samozřejmě zkoumány i v pozdějších dobách, v rámci velkých slovníků, např. Hésychiova (dochováající například mnoho aiolských slov, viz kapitola Všeobecné slovníky) či Óríónova.

³² Ve starších antických dílech o řeckém přízvuku byl jako těžký přízvuk (barytonon) označován ostrý (oxytonon) na jiné než poslední slabice.

2.2 Slovníky homérské

Specifickou skupinu slovníků tvoří díla zabývající se slovní zásobou homérských eposů. Dochovaných děl, jež se zabývají výkladem slov homérské řečtiny a která by přitom byla orientovaná čistě lexikograficky, není mnoho, neboť problematika kolem Homéra měla již od předalexandrijského období velkou exegetickou tradici a více či méně podrobná hypomnémata a scholia k ní vznikala po celou antiku. Možná z toho důvodu nebylo vytváření homérských slovníků zcela nutné. Slovníky často představovaly reinterpretaci homérského materiálu v lexikografii, tehdy nové disciplíně, se zaměřením pouze na lexikální význam, na rozdíl od všestranně zaměřených scholií a hypomnemat. Avšak podobně jako ona měla i lexikografické díla, tedy slovníky, zejména funkci školních pomůcek, které usnadňovaly porozumění již dávno zapomenutým slovům.

Většinu homérských slovníků známe převážně prostřednictvím zmínek u pozdějších autorů přebírajících příslušný komentář (viz Apollónios Sofistés), který umožňuje rekonstrukci fragmentu slovníku. V období raného helénismu žil Antidóros z Kýmy, který se údajně jako první označil za gramatika a údajně sepsal i dílo nazvané *Λέξις*, jež se pravděpodobně zabývalo výkladem homérských výrazů.³³ Pouhé zmínky či sporadické citace komentářů máme o **Zénodotovi z Efesu** či **Basileidovi**, kteří žili v době před naším letopočtem. Jména dalších nedochovaných lexikografů a podrobnosti o nich uvádí Cohn (1913, str. 578).

Homérským výrazivem se zabýval též **Filoxenos** (o něm podrobněji viz slovníky nářeční a Etymologický typ), od něhož jsou dochovány fragmenty díla *ὑπόμνημα εἰς τὴν Ὀδύσσειαν* (*Komentář k Odysseii*). Již podle názvu jde o dílo spíše komentátorské než lexikografické, nicméně má s Filoxenovými lexikografickými pracemi shodnou výstavbu:

(403.) ἀνὰ ῥῶγας „ἀνὰ ῥῶγας μεγάροιο“ (χ 143). τὰς ἐν τῷ μεγάρῳ διόδους. οἱ δὲ τὰς ἀναβάσεις, ἀπὸ τοῦ διεστάναι. ὁ δὲ Φιλόξενος ἀμφίβολον εἶναί φησι, πότερον οὐδετέρως ῥῶγας, ὡς τὸ κῶας, ἢ τὸ ἀναρρηγμα τοῦ τοίχου, ἢ τὰς ῥῶγας, ἢ τὰς ῥαγάδας. βέλτιον δὲ τὸ πρότερον.

(403.) *Skrz otvory* „*skrz otvory jizby*“ (Od. 22, 143). *Průchody v jizbě. Jiní (lexikografové říkají), že východy pro oddělení (mezi místnostmi). Filoxenos zase praví, že je sporné, zda otvor (to rhóx) je středního rodu jako (ovčí) rouno, kde je (to) ovory ve zdi, nebo otvory, kde jsou škvíry (hé rhagas). Lepší je to předchozí.*

³³ Cohn, 1913, str. 578.

Výše uvedený příklad reprezentuje Filoxenův gramatický výklad. Heslo ἀνὰ ῥῶγας obsahuje citaci z Odysseie s uvedením zpěvu a verše. Poté následuje výklad hesla pomocí opisu a následně gramatický komentář. V případě slova ῥῶξ *trhlina, otvor* vyslovuje Filoxenos nejistotu, zda je slovo rodu středního nebo rodu ženského, a podává tento rozbor: akuzativ plurálu ῥῶγας má s tvarem κῶας *ovčí vlna* shodnou fonetickou podobu (dvouslabičnost, shodný vokál ve kmeni a shodný tvar pádového morfému), a protože je druhé slovo středního rodu, mohou mít obě slova i shodu v rodu. Domněnku podepírá i sémantickou podobností se slovem ἀνάροηγμα *otvor, trhlina* které je rovněž středního rodu a má podobný význam. Vedle toho ale podotýká, že ῥῶξ může být spřízněné se slovem ῥαγάς *škvíra*, které je rodu ženského. Na závěr doporučuje první variantu jako více pravděpodobnou. Tento postup svědčí o tom, že Filoxenovi současníci nejen některým výrazům homérské řečtiny nerozuměli, ale že se také zjevně nemohli vždy zcela spolehnout na přirozený jazykový cit.

Dalším lexikografem, který se zaměřil na homérskou slovní zásobu a který je částečně dochován³⁴, byl **Zénodóros z Efesu**, od něhož je známé dílo περὶ (Ὅμηρου) συνηθείας (*O Homérově obvyklém vyjadřování*). Slovník není alfabeticky uspořádán a zaměřuje se na rozmanitá slova. Příklady se týkají prostředí vojenského (Δόρυ, ἐπὶ παντὸς ξύλου, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ³⁵ *Dřevce, o všem dřevěném, a především o předmětech pro válčení*), politického (Ἀγορὰ, ὁ τόπος, ποιητικῶς δὲ καὶ ἡ συναγωγὴ³⁶ *Agora: prostor, básnický též shromáždění*), náboženského (Εὐχή, συνήθως μὲν ἡ δέησις, ποιητικῶς δὲ καὶ ἡ καύχησις³⁷ *Modlitba, obvykle prosba, ale básnický také chloubka*), ale také shrnuje důležité jevy a entity vyskytující se v epických skladbách. Nejde o dílo onomastické, neboť neobsahuje vlastní jména hérůů nebo bohů. Homér je jmenován buď vlastním jménem nebo jako „Básník“ (ὁ Ποιητής). Pokud jsou slova součástí živé, případně pozdější slovní zásoby, uvádí Zénodóros i nový význam (Ἔγχος, Ὅμηρος μὲν ἐπὶ τοῦ δόρατος, οἱ δὲ νεώτεροι ἐπὶ τοῦ ξίφους.³⁸ *zbraň, Homér o dřevci, mladší o meči*). Upozorňuje rovněž na možná chybná čtení a staví je do kontrastu se správným významem (Τάλαντον, οὐδέποτε ἐπὶ ἀργυρίου τίθησιν ὁ Ποιητής,

³⁴ Dochován v cod. Par. Suppl. Graec. 1164.

³⁵ Miller, 1965, str. 255.

³⁶ Tamtéž, str. 254.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Miller, 1965, str. 256.

ἀλλ' ἢ ἐπὶ πλαστίγγων ἢ ἐπὶ σταθμοῦ χρυσοῦ³⁹ **Talent**, *Básník nikdy neužívá o stříbru, ale bud' o váhách nebo o váze zlata*).

V římském období žil **Ailios Hérodianos**, který napsal velmi mnoho gramatických děl, z nichž je dostupno poměrně velké množství. Byl mimo jiné také autorem homérského slovníku, který se dochoval prostřednictvím výťahu nazvaného ἐκ τῶν Αἰλίου Ἡρωδianoῦ σχηματισμῶν Ὀμηρικῶν κατὰ στοιχεῖον (*Z homérských výrazů Ailia Hérodiana alfabetycky*) lat. *Schematismi Homerici*). Slovník je alfabetycky řazen jen částečně – v poslední čtvrtině následují za omegou smíšeně za sebou následující lemmata. Není možno říci, zda měl toto řazení již autentický slovník, či zda byla lemmata takto uspořádána až teprve v dochovaném výťahu.

Hérodianos podává etymologický výklad slov (Ἦρεσι, γυναιξί· ἀπὸ τοῦ ὀαρίζειν ἦτοι ὀμιλεῖν· ἢ ἀπὸ τοῦ συναρηρέναι, ἔνθεν καὶ ξυνωρίς, παρὰ τὸ συνηρμόσθαι⁴⁰ **manželkám/ženám** – od „povídat si“ nebo „stýkat se“, nebo od „spojit se“, odkud také „soudruh“, podle „být souladu“), která porovnává s ostatními nářečními (viz níže). Slova jsou podrobena gramatickému rozboru, přičemž je věnována pozornost nepravidelnostem a je navrhován, resp. předveden možný tvar pravidelný (Δέδοικα, μέσος παρακείμενος· δέδοϊδα ὥφειλεν εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὴν εὐφωνίαν δέδοικα ὡς κέκλοφα· κέκλοπα γὰρ ὥφειλεν· ἀλλὰ προὔτιμήθησαν τῶν μέσων οἱ παρακείμενοι⁴¹ **Mám strach** - „dedoika“, *medium perfecti*. *Mělo by být „dedoika“, ale kvůli libozvučnosti je „dedoika“ jako „keklofa“ - mělo by totiž být „keklopa“, perfectum bylo upřednostňováno před mediem*). Pokud je slovo odvozené od slovesa nebo se jedná o sloveso samotné, často uvádí slovesné stupnice jako přehled nebo pro vysvětlení odvození.:

(97.) Τεῦχε· ἀναύξητον· οἱ γὰρ Ἴωνες οὔτε τὴν χρονικὴν οὔτε τὴν συλλαβικὴν ποιοῦσιν αὐξήσιν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρχονται ἐπὶ τε ἐνεστώτος καὶ παρατατικοῦ καὶ ᾠορίστου καὶ μέλλοντος.

97 Přípravil – bez augmentu. *Iónové totiž nepoužívají ani časový ani slabičný augment, nýbrž začínají od stejné (hlásky) v přítentu, imperfektu, aoristu i futuru.*

(98.) Ταφών· θήπω ἔθαπον θαπών, εἶτα καθ' ὑπαλλαγὴν τῶν στοιχείων εἰς τὰ ἀντίστοιχα ταφών.

98 Užasnul – *žasnul, žasl jsem, „tapón“ <stupnice>, potom prohozením hlásky za opačnou „tafón“.*

³⁹ Tamtéž, str. 255.

⁴⁰ Egelnohl, 1894. str.

⁴¹ Egelnohl, 1894. str.

(99.) Τετύκοντο· τεύχω ἔτυχον ἔτυκον, καὶ κατὰ ἀναδιπλασιασμὸν ἐτέτυκον ἐτετυκόμην.

99 Přípravili - *připravuji, připravil jsem* (dvě varianty), *a reduplikací „etetykon, etetykomén“*

(100.) Τεθναίη· θνῶ τεθνῶ τέθνημι τεθνάς.⁴²

100 Kěz je mrtev – *hynu, jsem mrtev* (dvě varianty), *jsa mrtev*.

V dalších případech jsou hesla opisována jedním či více slovy: **Ἄδινόν** (ἄδινόν cod.), **λεπτόν**· καταχρηστικῶς δὲ πυκνόν **hustý, hojný** - *chybně „přeplněný“*. Citace jsou u Hérodiana máločetné.

Mezi významné gramatiky zabývající se slovní zásobou patří **Ἀπίόν**, který žil na přelomu lepočtu. Dílo je nám dochováno pod názvem Γλῶσσαι Ὅμηρικαί (*Homérské glosy*). Lemmata jeho slovníku jsou velmi stručná, ale jsou alfabetycky řazená podle prvních dvou písmen slova a všechna mají shodnou podobu⁴³:

ἄατον δ'· τὸ πολυβλαβές (Ξ 271). τὸ ἀβλαβές (χ 5). τὸ βλαβερόν. καὶ τὸ ἀπλήρωτον (Ε 388).

„aaton“, 4: *zranitelné* (Il. 14, 271), *neškodné* (Od. 22, 271), *škodlivé*. *A nenaplněné* (Il. 5, 388).

ἀγαπήνωρ β'· ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀνδρείαν (Θ 114). καὶ ὄνομα κύριον (Β 609).

„agapénór“, 2: *milující statečnost* (Il. 8, 114), *a vlastní jméno* (Il. 2, 609)

ἀγάσασθαι γ'· θαυμάζειν (Γ 181). φθονεῖν (δ 181). μισεῖν (β 67).⁴⁴

„agasasthai“ 3: *divit se* (Il. , 181), *závidět* (Od. 4, 181), *nenávidět* (Od. 2, 67).

Každé slovo je glosováno jedním synonymem, přičemž heslo za sebou má písmeno s číselnou hodnotou značící, v kolika významech je v Homérovi používáno (s odkazem na zpěv a verš, kde se vyskytuje). Toto pravidlo však není vždy dodrženo a údaj může chybět:

νέμειν· βόσκειν (Ο 631). διδόναι (Γ 274).

„pást se/rozdělovat“: *krmit* (Il. 15, 631), *dávat* (Il. 3, 274)

⁴² Egelhoff, 1894., str. Xxx. Jeho číslování lemmat je zachováno.

⁴³ Příklady jsou uvedeny z Haslamova článku (1994) a doplněna o odkazy k Iliadě a Odysseii, která v původním textu nejsou a jsou Haslamovým doplněním.

⁴⁴ Ludwich, 1917, str. 210.

νέμεσθαι· κατοικεῖν (B 499). βόσκεισθαι (B 780).⁴⁵
„být pasen, dlet“: *bydlet* (Il. 2, 499), *být krmén* (Il. 2, 780)

Pokud má slovo pouze jeden význam, heslo za sebou poznámku k počtu neobsahuje (), někdy jsou hesla i synsémantika (ἄ τε (Λ 779), ἄρθρον ὑποτακτικόν.⁴⁶ **ķterá pak**, (Il. 10, 779) *člen podřadící*⁴⁷), jejichž výklad je však nedostačující.

Nejzachovalejší a zároveň nejrozsáhlejší homérský slovník, který je zdrojem poznání i pro starší fáze homérské lexikografické tradice, je λεξικὸν Ὀμηρικόν (čili *lexicum Homericum*) **Apollónia Sofisty**. Je důležitý mj. při rekonstrukci starších slovníků. Apollónios Sofistés odvedl mimořádnou práci, když použil pro sepsání svého slovníku velké množství plodů homérské exegetické i lexikografické tradice – čerpal např. z D-scholií⁴⁸, Didyma, Apióna, Héliodóra, Ptolemaia z Askalónu či Filoxena a dalších,⁴⁹ přičemž např. přibližná podoba Héliodorova díla je nám známa pouze z Apollóniova slovníku.

Vnitřní struktura slovníku byla nedávno podrobně zkoumána ve dvou článcích oxfordského profesora Michaela Haslama, který navázal na starší studie o pramenech, která Apollónios při tvorbě lexikonu použil.⁵⁰ Podle jeho slov je Apollóniův slovník „zestručnělá systematizace dřívější, detailnější filologické práce.“⁵¹ Nicméně na základě nedávných papyrových nálezů bylo prokázáno, že rozsah slovníku dochovaný v coislinianském kodexu je zkrácený oproti původní verzi, jak dokládají nové papyrové nálezy fragmentů díla.

Podle Haslamova zkoumání je možné podobu slovníku a jeho výkladu slov rozdělit podle zdrojů, z nichž čerpal: Héliodórovy glosy, Apiónovy glosy, polysémantické glosy a hapax legomena.

Slovník obsahuje místa, která Haslam označuje za „sekvence k Odysseii“. Jedná se o soubory lemmat uspořádaných alfabetycky na základě prvních dvou písmen hesla⁵², ale zároveň seřazených tak, aby za sebou následovala podle výskytu v Odysseii. Tyto soubory

⁴⁵ Ludwich, 1919, str. 95.

⁴⁶ Ludwich, 1917, str. 210.

⁴⁷ V dnešní terminologii vztažné zájmeno.

⁴⁸ D-scholia (či scholia minora) jsou z 1. stol. př. n. l. pocházející výklady nejasných slov v Homérovi, jejichž autorství je připisováno Didymovi.

⁴⁹ Haslam, 1994, str. 2.

⁵⁰ První a zatím jediné je Bekkerovo vydání z roku 1833.

⁵¹ Haslam, 1994, str. 41.

⁵² Jinde je slovník obvykle alfabetyzován do třetího písmene slova.

mají jednotnou podobu výkladu: jednoduchý komentář, občas podepřený citací, k němuž však není připojen údaj o místě výskytu:

φορτίδος φορτηγού νεώς: „φορτίδος εὐρείης.”
„*kupecké*“ – *obchodní loď*: „*šíroké kupecké*“ (sc. lodi – Od. 5.250)
φορέησι διαφέρει: „φορέησιν ἀκάνθας.”
„*smýka*“ – *roznáší*: „*roznáší trní*“ (Od. 5, 328)
φόρτου τῶν φορτίων: „φόρτου τε μνήμων.”
„*nákladů*“ – *břemen*: „*pamětliv nákladů*“ (Od. 8., 163)
Φόρκυνος ὄνομα κύριον: „Φόρκυνος δέ τις ἔστι λιμήν.”⁵³
„*Forkýnos*“ – *vlastní jméno*: „*Forkýnos je jakýsi přístav*“ (Od. 13, 96)

Pokud soubor obsahuje osobní jméno, je uvedeno na konci sekvence bez ohledu na alfabetické řazení.⁵⁴ Tyto sekvence jsou podle Haslama hromadně převzaté z Héliodóra komentáře k Odysseii. Jindy je Héliodóros přímo citován, většinou při výkladu názorů několika gramatiků na dané heslo:

τανύποδα ὁ μὲν Ἀπίων ταναόποδα, ὁ δὲ Ἡλιόδωρος προσεχέστερον τανύποδα, τεταμένα τῇ πορείᾳ χρώμενα τῶν ποδῶν.⁵⁵

rychlonohá „tanypoda“: *Apión „tanaopoda“, avšak Héliodóros vhodněji „tanypoda“, roztáhlá na cestě užívající nohou.*

V předchozím příkladu je citován Apollóniův další důležitý zdroj – Apión, který je u jednotlivých hesel často citován:

σμῶδιξ μῶλωψ. καὶ φασὶν ἐτυμολογοῦντες ἔνιοι σμῶδιξ εἶναι διὰ τὸ τοὺς μῶλωπας παρ' ὅλον τὸ σῶμα διαδήλους εἶναι: „πυκναὶ δὲ σμῶδιγγες.” ὁ δὲ Ἀπίων οὕτως μεταφράζει: σμῶδιξ τὸ ἀπὸ τῆς πληγῆς οἶδημα.⁵⁶

otok – zhmožděnina: *A někteří etymologové říkají, že otok je v případě rozpoznání zhmoždenin po celém těle „četné však otoky“ avšak Apión parafrázuje takto: otok je podlitina po úderu.*

Ve slovníku se na mnoha místech vyskytují i polysémnní slova se shodným způsobem výkladu. Zda jsou Apollóniovým dílem či zda pocházejí z jiného blíže neznámého lexikonu polysémantik, je stále nerozřešená otázka, jež si žádá vlastní rozbor, a proto není součástí této práce.⁵⁷ Podoba polysémantik je následující:

τάμνεν ἐπὶ μὲν τοῦ διατέμνεν „τάμνε νέους ὄρπηκας,” ἐπὶ δὲ τοῦ ἐλαύνειν „τάμνοντ' ἀμφὶ βοῶν ἀγέλας καὶ πάεα μῆλων” καὶ πάλιν „βοῦς περιταμνόμενον ἢδ’

⁵³ Bekker, 1833, str. 164n.

⁵⁴ Haslam, 1994, str. 13.

⁵⁵ Bekker, 1833, str. 150.

⁵⁶ Bekker, 1833, str. 143.

⁵⁷ Velmi podrobně ohledně problematiky Apollóniových pramenů je možno se dozvědět právě z Haslamova článku (viz bibliografie)

οἰῶν πῶεα καλά,” ἐπὶ δὲ τοῦ θῦσαι “ἢ καὶ ἀπὸ στομάχους ἀρνῶν τάμνε,” ἐπὶ δὲ τοῦ τοὺς ὄρκους δι’ ἐντόμων “ὄφρ’ ὄρκια τάμνοι αὐτός.”⁵⁸

Udělit: (γυπονίδα) o rozdělování „krájel mladé výhonky“, o hnaní „ženoucího kolem stáda krav a hejna ovcí“ a znovu „odháněje krásné krávy, jakož i stáda ovcí“, o obětování „a podřízl hrdla ovcí“, o stvrzení přísahy obětinou „aby složil přísahu.“

Jednotlivé významy slova jsou vyčteny za sebou, uvozovány spojením předložky a částice ἐπὶ μὲν – ἐπὶ δὲ a vazbou v genitivu, k níž je připojena citace z Homéra, bez udání výskytu.

Apollónios si rovněž všímá (ať již na základě vlastního pozorování či s použitím staršího zdroje) pouze jednou se vyskytujícími slovy (tzv. hapax legomena):

ἀβλῆτα. ἅπαξ εἴρηται ἡ λέξις· “ἀβλῆτα, πτερόεντα, μελαινάων ἔρμ’ ὀδυνάων,” οὐποτε ἄλλοτε βεβλημένον, καινόν· ἢ **πολυβλῆτα** οἷον πολλοὺς βεβληκότα.⁵⁹

„nevystřelenou“: slovo je řečeno jednou. „perutnou, úplně novou, a pramen bolesti černých“⁶⁰ „ještě nikdy nevystřelená, nová. Nebo „**ostříleného**“ (se říká) o někom, kdo často střílí.

Ve slovníku se však hojně vyskytují i stručné glosy, které vysvětlují nejasné slovo pouze jedním synonymním substantivem, slovesem či krátkou větou, bez bližšího komentáře k výskytu či podepření o starší výklad: (**ἀᾶται** ἄγαν βλάπτει.⁶¹ **aatai** – příliš škodí; **ὀσσε** ὀφθαλμοί⁶² **zraky** - oči).

Delší vstupy mají hodně frekventovaná slova, která jsou vysvětlena více příklady a také jsou uváděny další gramatické funkce:

αἶ τοῦτο δασυνόμενον ἄρθρον ἐστὶ διὰ τούτων· “αἶ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχεται, αἶ δ’ ἐλέφαντι.” ἀναφορικῶς δὲ ἀντὶ τοῦ αὐται· “αἶ μὲν ὑπαιθα ἀνακτος ἐποίπνουν” καὶ “ὥς αἶτ’ ἐξείης κεφαλὰς ἔχον, ἀμφὶ δὲ πάσαις δειρῇσιν βρόχοι ἦσαν, ὅπως οἰκτιστα θάνοιεν.”⁶³

„ta/ty“ - toto je s přídechem vyslovovaný člen „ty je totiž zhotovují z rohů, ty zase ze slonoviny.“; anaforicky namísto „tyto“: „ty se pohybovaly před králem“, a „nejinak hlavy těch děv tam visely řadou a hrdla všechněm visela v smyčkách a přebídnou zemřely smrtí.“⁶⁴

⁵⁸ Bekker, 1833, str. 150.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Překlad O. Vaňorný

⁶¹ Bekker, 1833, str. 2.

⁶² Tamtéž, str. 123.

⁶³ Tamtéž, str. 13.

⁶⁴ Překlad. O. Vaňorný

Apollóniův slovník si zaslouhuje hlubší analýzu a rekonstrukci starších pramenů, ale i celkový pohled na lexikografickou, potažmo filologickou tradici, poněvadž je nejstarším celistvě dochovaným slovníkem antického věku. Nové vydání s náležitou kritickou studií bude obohacením bádání o antické lexikografii.

2.3 Slovníky k tragédiím a komediím

Méně známé výrazy v klasických tragédiích a komediích byly předmětem zájmu již od počátku alexandrijského období. Vedle bohaté komentátorské tradice a scholií byla však lexikografická reflexe divadelních her menší. Prvními známými badateli, o nichž víme, že sepsali slovník výrazů v komediích, byli **Lykofrón**, **Eufronión** a **Eratothernés**, z nichž jsou dochovány pouze fragmenty u pozdějších autorů.⁶⁵ Souhrn a kompilace jejich děl však posloužila pro pozdější tradici, ale původní podoba slovníků je bohužel ztracena.

Podle Hésychiova svědectví vytvořili lexikon výrazů z tragédií a komedií **Didymos** a **Theón**.⁶⁶ Didymos údajně sepsal díla λέξις τραγική (*Slovní zásoba tragédie*) a λέξις κωμική (*slovní zásoba komedie*), jejichž fragmenty jsou doloženy právě u Hésychia. Jistý **Palamédés** z Eleje je podle Súdy autorem slovníku κωμική καὶ τραγική λέξις (*Slovní zásoba tragédie a komedie*), z něhož jsou dochována svědectví.⁶⁷ **Ammónios**, žijící v 1. stol. n.l. vedle jiných lexikografických děl sepsal údajně i περὶ τῶν κωμωδουμένων, které není dochováno.

⁶⁵ Soubor fragmentů s odbornou studií vydal Strecker 1884. Svědectví jsou posbírána z mnoha zdrojů – scholií, slovníku etymologicum magnum, Fótia, Eustathia, Polluka, Athénáia atd.

⁶⁶ Kromě zmínky v Hésychiově dopisu Eulogiovi není blíže znám.

⁶⁷ Etym.M., str. 145 (podle Kalliergova vydání): Ἡ παρὰ τὸ ἀρμάν, ὃ σημαίνει τὸν πόλεμον τῇ τῶν Φρυγῶν διαλέκτῳ, ὥσπερ Παλαμίδης ἱστορεῖ, ὃ τὴν κωμικὴν λέξιν συναγαγών. *Nebo zatáčení, což znamená válku v nářečí frýžskéem, jak dokládá Palamédés, jenž sestavil slovník ke komediím.*

2.4 Slovníky k prozaickým žánrům

Slovníky k mluvě lékařů (resp. Hippokrata)

Slovní zásoba lékařských děl patřila ve starověku mezi prozaickými žánry k nejvíce komentovaným (pomineme-li řečnictví, kterému je věnována zvláštní kapitola⁶⁸). Z alexandrijské doby jsou nám známo 11 autorů (buď lékařů nebo gramatiků – viz tabulka v příloze), kteří sepsali slovník pro hippokratovský kánon. Z této doby jsou dochované pouze dva takové slovníky, Érotiánův a Galénův.

Érotiánovo dílo významné tím, že při tvorbě slovníku τῶν παρ' Ἱπποκράτει λέξεων συναγωγή (*Souhrn (nejasných) slov u Hippokrata*) pracoval s díly svých předchůdců a současníků, kteří se také hippokratovským glossám věnovali a které zmiňuje v předmluvě slovníku. Bohužel se dochovaná podoba od původní velice liší. Není nijak neobvyklé, že alfabeticke řazení slovníku (podle počátečního písmene slova) je teprve dílem úpravy při opisování,⁶⁹ avšak slovník byl také v pozdějším přepracování zkrácen, jak dokazují nálezy fragmentů různých hippokratovských glos či komentářů, jež z Érotiána citují místa, která se v něm nenacházejí.

Érotiánův slovník patří mezi lexikony komentátorského typu velké vyznačující se vysokou úrovní alexandrijské filologie. Výrazy v heslech mají tvar, v jakém se vyskytují v díle. Vedle běžných hesel vykládaných pomocí synonym či víceslovných opisů (ἀπεδείξαμεν ἐποίησαμεν⁷⁰ **ohlásili: učinili.** ; κωφοί· λύει, παύει τὰς ὀδύνας.⁷¹ **tíší: uvolňuje, zastavuje bolest**) užívá jasných výkladů, které často odkazují k místům výskytu: (ὁμαλῶς ὁμοίως. ἔστι δὲ τοῦ δ' Ἐπιδημιῶν ἡ λέξις.⁷² **rovněž: stejně. Jedná se o slovo z 4. knihy Epidemii**)

⁶⁸ Cohn (1913) ve svém dělení odlišuje slovníky k autorům prózy od skupiny *Rednerlexika*, které podle něj jako specifikum atticistického hnutí tvoří zvláštní skupinu. (viz kap. 19). V této práci jsou však odděleny slovníky k attickému nářečí obecně a rozebrány s ostatními nářečími.

⁶⁹ Érotiános v předmluvě přímo zmiňuje, že řazené nejasných slov se děje podle výskytu v Hippokratových dílech.

⁷⁰ Nachmannson, 1918, str. X (38).

⁷¹ Tamtéž, str. 84.

⁷² Tamtéž, str. 100.

Hippokratovo autorství díla *Epidémiai* je zde jasné, proto je uveden pouze název konkrétního spisu. Avšak přes primárně lékařské zaměření slovníku se Érotiános neomezuje pouze na hippokratovský korpus, pokud potřebuje nejasné slovo podepřít citací – často cituje právě své předchůdce, nejvíce Bakcheia, kterého považuje za nejvěrohodnější zdroj:

ἀλυσμόν· ἀπορίαν, ἀμηχανίαν. ὥς καὶ Ὅμηρος ἐν τῇ ε' τῆς Ἰλιάδος ἐπὶ τῆς Ἀφροδίτης τετραμένης φησὶν·

ὥς ἔφαθ', ἡ δ' ἀλύουσ' ἀπεβήσετο,

ἀντὶ τοῦ ἀποροῦσα καὶ ῥιπταζομένη. Βακχεῖος μέντοι ἐν τῷ α' τῶν Λέξεων φησι· 'τό ἀλύειν ἀδυνατεῖν, πλανᾶσθαι, ἄχθεσθαι'. οὐκ ὀρθῶς· οὐ γὰρ εἴ τις ἄχθεται, πλανᾶται ἢ ἀδυνατεῖ πάντως καὶ ἀλύει. οἱ γοῦν ἀλύοντες ἄχθονται μὲν ἐν τῷ ὀδυνᾶσθαι, οὐκ ἀλύουσι δὲ οἱ πλανώμενοι. ἀλλ' ὥς εἰκὸς ἐπλάνησεν αὐτὸν Ἡρόφιλος συνώνυμον θεὸς τὸ ἀλύειν τῷ πλανᾶσθαι. κεῖται ἐν τετάρτῳ Ἐπιδημιῶν καὶ ἐν α' Γυναικείων καὶ ἐν Ἀφορισμοῖς.⁷³

Úzkost: (znamená) nesnáž, bezradnost. Jako praví Homér v 5. knize *Íliady* o raněné Afrodítě: „tak pravil, ona v úzkosti odešla.“ Místo „v nesnážích, rozhozená“. Avšak Bakcheios v první knize *Slovníku* praví: „být v úzkých, nebýt s to, být v rozpacích, být ztrápen.“ Nepřesně. Jestliže je totiž někdo ztrápen, není v rozpacích či není nemohoucí a zcela v úzkých. Ti, kteří jsou v úzkých, jsou ztrápeni v bolestech, ale ne ti, kteří jsou v rozpacích. Ale zcela jistě jej uvedl v blud Hérofilos, když pro „být v úzkých“ určil „být v rozpacích“ jako synonymum. (Slovo) se objevuje ve 4. knize *Epidémií*, v 1. knize *O ženách* a v *Aforismech*.

Z příkladu je patrné, že se Érotiános neomezuje pouze na lékařské prostředí, ale neváhá výklad slov upřesnit doložením a citacemi i z dalších klasických textů – v příkladu výše z Homéra. Podobně je citován také Sofoklés, Aristofanés, alexandrijští filologové (např. Eratosthenés). Ze znění výkladu je též možno pozorovat, že Érotiános nepřebíral informace z předchozích autorů mechanicky, nýbrž hodnotil jejich správnost, někdy i s lehkou ironií. Vedle lékařských termínů a jejich výkladu však slovník obsahuje i výklady místních jmen, termínů z obecného života, dokládající autorův široký rozsah znalostí:

Οἰνιάδαι· πόλις Αἰτωλίας, κειμένη παρὰ ταῖς Ἀχελώου τοῦ ποταμοῦ πηγαῖς.
Oiniady: město v Aitólíi ležící u břehů řeky Achelóu.

οὐρεὺς· ὁ ἡμίονος, ὥς καὶ Ὅμηρος·
οὐρεῖας μὲν πρῶτον ἐπώχετο.⁷⁴

tahoun: mezek, jak (praví) Homér: „nejprve napadal tahouny“

Érotiános si všímá rovněž nejasností v gramatice, především variant pravopisu či nářečních termínů (ev. stylistických):

⁷³ Tamtéž, str. 37.

⁷⁴ Nachmannson, 1918, str. X (100).

ὠτίδος καὶ ὀτίδος: ἐκατέρως γὰρ γράφεται. ἔστι δὲ ὀρνέου εἶδος, ὃ πλεῖστον μάλιστα ἐν Θράκη καὶ Μακεδονίᾳ εὕσκεται.⁷⁵

Drop (ótis / otis): píše se obojí. Jedná se o druh ptáka, který je nejčastěji k nalezení v Trákii a Makedonii.

ἵκταρ: ἐγγὺς παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ὡς καὶ Αἰσχύλος ἐν Εὐμενίσσι φησί·
χαίρετε Ἀττικὸς Λεώς,
ἵκταρ ἦμενοι Διός.⁷⁶

úzké: (znamená) v attičtině „těšné“, jak také praví Aischylos v Prosebnicích: „zdráv bud', lide attický, spočívající blízko (dosl. „úzko od“)“ Dia.“

κίθαρος: παρὰ Δωριεῦσιν οὕτως ὁ θώρηξ καλεῖται.⁷⁷

kitharos: tak se nazývá po dórsku „hrud“.

Autorem druhého dochovaného hippokratovského slovníku byl **Galénos**, jehož dílo se nazývá Γαληνοῦ τῶν Ἱπποκράτους γλῶσσων ἐξήγησις (*Galénův komentář k Hippokratovým nejasným slovům*; lat. *Linguarum seu dictionum exoletarum Hippocratis explicatio*). Všestranně vzdělaný lékař římského období sepsal více děl lexikografického zaměření, např. k attické komedii nebo polysémním slovům, jež byla bohužel ztracena a jsou známa pouze jejich jména.

Slovník hippokratovských slov byl sestaven jako didaktická pomůcka pro chápání starých slov vyskytujících se v lékařském kánonu. Přímé citace se objevují zřídka, častější jsou parafráze. Řazení hesel je alfabeticke (autentičnost řazení není jistá), styl výkladu je rovněž exegetický jako v Érotiánově příkladě⁷⁸ a také tak široce zaměřený. Vedle výkladu slov důležitých pro lékařské povolání⁷⁹ se zde nachází i slova z jiných odvětví:

βόλιτον: βόλβιτον.

Kraví hnůj: kravinec

βοὸς θαλασσίου: σελαχώδης ἐστὶν ὁ ἰχθὺς οὗτος.

Mořský býk: toto je paryba

βοτράχου: τοῦ βατράχου λέγει, τινὲς δὲ ἄντικρυς βατράχου γράφουσι.

⁷⁵ Tamtéž, str. 138.

⁷⁶ Tamtéž, str. 79.

⁷⁷ Tamtéž, str. 84. Všimněme si, že je kitharos komentován jako θώρηξ, nikoli jako att. θώραξ (hipokratovské spisy byly sespsány v iónštině).

⁷⁸ Galénos z něj čerpal, ačkoli jej zmiňuje pouze zřídka. Vícekrát jsou zmiňováni Bakcheios či Dioskúridés.

⁷⁹ **στρυμάργου:** οἶδε καὶ ταύτην τὴν γραφὴν ὁ Διοσκουρίδης, οὐ μόνον τὴν στομάργου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐχ ὡς κύριον ὄνομα ἐξηγεῖται, ἀλλὰ τὸν μανικῶς ἐπτοημένον, περὶ τὰ ἀφροδίσια δηλοῦσθαί φησιν. εἰρησθαι γὰρ παρὰ τῷ Ἱπποκράτει καὶ ἄλλα πολλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπίθετα, καθάπερ μυοχάνη, σαράπους, γρυπαλώπηξ. ἀλλὰ καὶ παρ' Ἑρασιστράτῳ φησὶν ὁ ἱνικολοῦρος „**Mnohomluoného**“-**strymargú:** tento tvar zná také Dioskúridés, nejen „stromargú“, ale také jej vykládá ne jako jméno v hlavním významu, nýbrž jako toho, kdo je rozechvěn, praví že záležitostmi kolem pohlavního pudu. U Hippokrata je též řečeno mnoho jiných přízvisek (pro onen stav) podle téhož způsobu, tedy jako „bzučivý, křivonohý, gryfoliška“. Ovšem u Erasistrata se říká i „s useknutými nozdrami“. (Kühn, 1830, str. 142.)

Botrachú: znamená žáby, batrachú, někteří to dokonce píší namísto batrachú.

βούρησις: τό τε ζῶον τὸ τῇ κανθαρίδι παραπλήσιον· ἔστι δὲ καὶ τι λάχανον ἄγριον, οὗ μένηται Διοσκουρίδης ἐν τε τῷ πρώτῳ τῶν ὑγιεινῶν καὶ ἐν τῷ περὶ λαχάνων.⁸⁰

Búpréstis⁸¹ – živočich podobný puchýřníkovi, jedná se také o divokou bylinu, na niž upomíná Dioskúrodés v 1. knize O zdraví a (v knize) O bylinách.

Vedle běžného jedno- či víceslovného výkladu nejasného slova stojí hesla doplněná odkazem k autorovi a dílu. Vedle komentování slova upozorňuje Galénos i na zvláštnosti ve výslovnosti a posléze i psaní slova (příklad slova *žába*) a doporučuje lepší variantu. Vybrané příklady rovněž demonstují část komentářů přírodopisných termínů, jež autor díla pro sepsání rovněž hojně využíval⁸² a považoval jejich znalost pro budoucí lékaře za důležitou. Rovněž upozorňuje na víceznačnost hesel, příp. rozdíly v přízvuku:

μελαῖνις: περισπωμένως ὁ Διοσκουρίδης ἀναγινώσκειν ἀξιοῖ, μελαῖνις αἰῖξ καὶ βοῦς μελαῖνις· καὶ δηλοῦσθαί φησι τὴν ἐκ Μελαινῶν· πόλις δὲ αὕτη κατὰ τὸ Κρισαῖον πεδῖον προκειμένη τῷ Κριφίῳ νομᾶς ἀγαθὰς ἔχουσα καὶ εὐγαλάκτους, ὥς φησιν ὁ Διοσκουρίδης.⁸³

Černá – Dioskúridés doporučuje číst průtažně. Praví, že „Černá“ je koza nebo kráva – a praví, že tak se nazývá (koza či kráva) z Melain – tato obec ležící před (horou) Krifion pod krísajskou plání a mající dobré pastviny a bohatá na mléko, jak praví Dioskúridés.

Čtení (či v Galénově době spíše již pouze psaní) s průtažným přívukem je zdůrazněno pro odlišení od Μελαίνις, jedno z Afrodítiných jmen.

Galénův slovník není jenom cenný pro dějiny řeckého lékařství či lexikografie, ale také i jako svědectví ztracených autorů. V jednom případě je ve slovníku citován attický sofista Kritiás, jež je citován pouze zde.⁸⁴

⁸⁰ Kühn, 1830, str. 89.

⁸¹ Dosl. „kravopukač“

⁸² Nejvíce čerpal z díla πραγματεία τῶν βοτανῶν *Zacházení s rostlinami* jakéhosi lékaře Pamfila, který pravděpodobně není shodný s gramatikem téhož jména. (viz Cohn, 1913, k. 16.)

⁸³ Kühn, 1830, str. 120n.

⁸⁴ **δυσανής:** Κριτίας ἐν τῷ περὶ φύσεως ἔρωτος ἢ ἀρετῶν οὕτως ἐξηγεῖται τοῦνομα· δυσανής δὲ ἐστὶν ὅστις ἐπὶ τοῖς σμικροῖς ἀνιάται καὶ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις μᾶλλον ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἢ πλείω χρόνον **přehořekující:** Kritiás v knize O lásce či ctnostech vykládá toto slovo takto: přehořekující je ten, který se trápí kvůli maličkostem či závažnostem více než jini lidé či delší čas. (Kühn, str. 94.)

2.5 Slovníky k historikům

Podobně jako k jiným prozaickým žánrům vznikly v alexandrijské době i lexikografická díla k výkladu slov klasických historiků, jež se nám bohužel kromě několika citací nedochovala.⁸⁵ Již Aristarchos, zakladatel školy, z níž vyšlo mnoho pozdějších lexikografů, údajně psal lexikograficky zaměřená díla, která se nedochovala, ale známe fragmenty jeho komentářů k Hérodotovi.⁸⁶

Potřeba výkladu nejasných slov v historiografických dílech nebyla však tolik vysoká, poněvadž největší zvláštnosti slovníky zásoby jejich autorů byly vysvětlitelné v kontextu řeckých nářečí a otázku reálií nebo historických souvislostí řešily komentáře či scholia.

2.6 Další slovníky ke konkrétním vědám/řemeslům

Vedle slovníků k žánrům věnovaným výše prokazatelně existovaly i další, jež analyzovaly a vysvětlovaly speciální slovní zásobu konkrétního řemesla nebo vědy. Zmínek je však dochováno velmi málo a ještě méně je dostupno svědectví o nich. Jistý **Apollónios** (citovaný Athénaiem v *Hodujících sofistech*) údajně napsal slovník komentující výrazivo tehdejšího námořnictví,⁸⁷ o němž však bohužel není více zmínek. Všestranně zaměřený gramatik **Trýfón** (viz další kapitoly) sepsal mj. díla φυτῶν ἱστορία (*historie rostlin*) či περὶ ζώων (*O zvířatech*), která známe fragmentárně ze svědectví (rovněž u Athénáia, příp. Hésychia), která se zabývala výkladem méně známých jmen zvířat a rostlin. V případě díla *O zvířatech* se jednalo o upozornění na případy, kdy bylo možné si zvířata splést, a to nejen na základě podobnosti jejich jmen, ale i podobnosti fyzické, jak demonstruje jediný fragment u Athénáia:

---

⁸⁵ Óríón z Théb ve svých etymologikách cituje dílo ἐξηγησις τῶν Ἡροδότου γλωσσῶν *Komentář Hérodotových nejasných slov* jistého **Apollónia**. Súdá zmiňuje **Klaudia Didyma** a **Euagora z Lindu**, kteří sepsali díla vykládající Thúkýdidovu slovní zásobu. Dílo vykládající slovní zásobu historiků obecně sepsal podle Athénáia jistý **Parthenios**: Παρθένιος δ' ὁ τοῦ Διονυσίου ἐν α' περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς Λέξεων ζητουμένων φησί· 'γυάλας ποτηρίου εἶδος, ὡς Μαρσύας γράφει ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἡρακλέους οὕτως 'ὅταν εἰσὶν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν πόλιν, ὑπαντᾶν οἶνου πλήρη γυάλαν ἔχοντά τινα, τὸν δὲ λαβόντα σπένδειν'. *Parthenios, syn Dionýsiův v 1.knize nejasných slov u historiků praví: kalich je druh poháru, jak píše Marsyás, Hérakleův kněz: „Jakmile vejde král do města, potká někoho s kalichem plným vína a ten (král) dostane napít.* (Athénaios, 11, 31, viz Meineke, 1843, str. 293)

⁸⁶ Tolkiehn, 1923, str. 2441.

⁸⁷ Cohn, 1913, kap. 6.

Τρύφων φησὶν ἐν τοῖς περὶ ζώων τὸν τριγόλαν τινὰς οἶσθαι κόκκυγα εἶναι διὰ τε τὸ ἐμφερές καὶ τὴν τῶν ὀπισθίων ξηρότητα, ἣν σεσημειώται ὁ Σώφρων λέγων Τρίγλας μὲν γε πίονας, τριγόλα δ' ὀπίσθια.⁸⁸

Trýfon v (knize) O zvířatech praví, že někteří míní, že „trigolan“ (asi parmice nachová) je „kokkyx“ (tj. Štítník kukaččí) na základě společné tvrdosti zadního křídla, jak dokládá Sófrón, řka: Triglas - tělnaté, trigolas - zadní.

Ve stejném duchu Trýfón vysvětloval rozdíly i v díle Historie rostlin:

ῥάφανις. Ραφανίς καὶ ῥάφανος διαφέρει παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς. ῥάφανος μὲν γὰρ ἡ κράμβη, ῥαφανίς δὲ ἡ παρ' ἡμῖν ῥάφανος. Τρύφων δὲ φησι παρὰ Δωριεῦσι τὰς μικρὰς ῥαφανίδας λέγεσθαι, τὰς δὲ μεγάλας ῥάφας.⁸⁹

ředkvička: ředkvička (rhafanis) a (rhafanos) se v attičtině liší. (rhafanos) je brukev, (rhafanis) je po našem (tj. Atticky) ředkvička. Trýfón praví, že dórsky se malé nazývají ředkvičky (rhafanis) a velké ředkve (rhafé).

Trýfón zde nejen komentoval odlišné pojmenovávání v jednotlivých řeckých nářečích, resp. krajích, ale také upozornil na záměnu s jinou rostlinou (brukev krétská má žluté květy, stejně jako některé odrůdy ředkvičky, rovněž i vzrostlejší listy nesou známky podobnosti. Nakolik jsme schopni určit z fragmentů, zaměřoval se Trýfón především na užitkové plodiny (Athénaios jej hojně cituje ve 3. knize *Hodujících sofistů* ohledně přípravu chlebu, kdy Trýfón upozorňuje na různá jména pro chléb v attickém nářečí i podle toho, z jakého obilí, s jakými přísadami či k jakému účelu byl upečen.

2.7 Slovníky kuchařské

Do dnešních dnů nemáme bohužel dochovaná díla, jež jsou v antických pramenech jmenována jako γλῶσσαι ὀψαρτυτικάί či ὀψαρτυτικάι λέξεις, což je možné překládat jako *pojmy/nejasná slova v kuchařství*. Nakolik je to možné z fragmentů vyčíst, jednotliví autoři se zabývali rozlišováním různého pojmenovávání přísad, ale nemůžeme si být naprosto jisti, zda taková díla byla skutečně lexikografické povahy, spíše se mohlo jednat o receptáře.⁹⁰ Podle svědectví však bylo více osob, které napsali díla pojednávající o kuchařství, avšak v mnoha případech o nich máme doložená pouze jejich jména.⁹¹ Ovšem důvod, proč i těmto dílům bývá

⁸⁸ Athénaios, 7, 324f.

⁸⁹ Hésychios, (vydání Hansen, 2005).

⁹⁰ Tolkiehn, 1923, str. 2450.

⁹¹ πρῶτοι δὲ Λυδοὶ καὶ τὴν καρύκην ἐξεύρον, περὶ ἧς τῆς σκευασίας οἱ τὰ Ὀψαρτυτικά συνθέντες εἰρήκασιν, Γλαῦκος ὁ Λοκρός, Μίθαικος, Διονύσιος, Ἄγης, Ἐπαίνετος, Ἡγήσιππος, Ἐρασίστρατος, Εὐθύδημος, Κρίτων, Στέφανος, Ἀρχύτας καὶ ἄλλοι. *Lýdové jako první vynalezli krvavou omáčku, o jejíž přípravě se vyjádřili ti, kteří napsali kuchařské glosy(, tj.): Glaukos z Loker, Mithaikos, Dionýsios, Ágis, Epainetos, Hégésippos, Erasistratos, Euthydémos, Kritón, Stefanos, Archýtás a další.* (Athénaios, 12, 516c). Další jména autorů nedochovaných děl viz Tolkiehn, 1923, str. 2450 a Cohn, 1913, k.6.

přisuzována lexikografická povaha, je na základě svědectví díla Hérakleóna z Efesu, o němž víme, že se ve svém díle zabýval konkrétně attickou „kuchařskou“ terminologií.⁹² Je velmi pravděpodobné, že tato díla měla spíše primární účel jako spis o regionálních specialitách nebo jako příručka pro kuchaře, ale není vůbec vyloučeno, že byla sestavena jako soubor lemmat.

2.8 Slovníky řečnické

Tradice tvorby slovníků zaměřených na výrazivo řečníků vzniklo teprve v pozdější době s rozmachem atticismu. V této práci jsou atticistická díla rozdělena na dvě skupiny: slovníky věnující se attickému nářečí jako celku, které jsou podrobně rozebrány v kapitole o slovnících k řeckým nářečím. Druhou skupinu, která je zpracována v této kapitole, jsou lexikografická díla, jež pojednávají o zvláštní slovní zásobě 10 klasických attických řečníků, jejichž kánon byl atticisty vytvořen ke školním účelům. V pozdější byzantské učené tradici byla však i díla o attické řečtině obecně (např. od Ailia Dionýsia, Pausania či Frýnicha) nazývána λέξεις ῥητορικαί *řečnické pojmy*, poněvadž z nich bylo vyučováno především k řečnickým, případně stylistickým účelům.⁹³

V době římské sepsal atticista Didymos komentáře k attickým řečníkům⁹⁴, které posloužili jako zdroj lexikografického materiálu pro pozdější autory, mezi něž patřil **Caecilius z Kalakté** (žil zhruba na přelomu letopočtu), z jehož děl se dochovaly pouze názvy.⁹⁵ Díla se měla zabývat slovní zásobou attických řečníků a lemmata byla údajně v alfabetském pořadí. Rovněž je nám pouhým jménem dochováno dílo **Iulia Vestina**, který žil mezi prvním a druhým stol. n.l. Rovněž díla **Iúliána**, **Filostrata** a **Valeria Diodóra** nám jsou svým obsahem neznámá.⁹⁶

Jediné slovníky k attickým řečníkům, které máme z antiky dochované, jsou λέξεις τῶν 10 ῥητόρων (*slovník k 10 řečníkům*) od **Valeria Harpokrationa z Alexandrie** (zkr. **Harpokrationa**) a slovník nazývaný λέξεις ῥητορικαί, jehož autor je neznámý.

⁹² Ἡρακλέων δ' ὁ Ἐφέσιος **Θύννον** τὸν ὀρκυνόν φησι λέγειν τοὺς Ἀπτικοὺς.. *Hérakleón z Efesu praví, že blatníkem Attičané nazývají rybu bahníka.* (Athénaios, 7, 303b).

⁹³ Cohn, 1913, kap. 18.

⁹⁴ Dochovány ve velmi poškozeném znění.

⁹⁵ Viz tabulka v příloze.

⁹⁶ Vedle Súdy o nich stručně hovoří konstantinopolský patriarcha Fótios, který je stručně popisuje.

Harpokrationův slovník k deseti řečníkům pochází z 2. století n.l. a jeho obsahem není pouze seznam méně známých slov či tvarů užívaných řečníky klasického období. Slovník obsahuje nejen mnoho vlastních nebo místních jmen, jež se v řečích objevují, ale také mnoho termínů z athénské každodenní i politické života. Ačkoli se jedná o slovník k řečníkům, jsou vedle nich citováni i attičtí komediografové (např. Kratinos a Aristofanés).

Slovník vykazuje svou vnitřní stavbou velmi vysokou úroveň – hesla jsou alfabetycky uspořádána (ačkoli opět je nutno zdůraznit, že nikdy není možno vyloučit, že se jedná o pozdější úpravu) podle druhého až třetího písmene slova. Lemmata jsou uvedena v takovém tvaru, ve kterém se vyskytují v řečích, kromě vlastních a místních jmen, která jsou vždy v nominativu (u příkladů jsou lemmata zvýrazněna pro lepší odlišitelnost. Citováno je znění z Dindorfova vydání [1853]):

Ἀγάθαρχος: τούτου μνημονεύει Δημοσθένης, ἦν δὲ ζωγράφος ἐπιφανής, Εὐδήμου υἱός, τὸ δὲ γένος Σάμιος.⁹⁷

Agatharsos: Na něj upomíná Démosthenés, byl to výtečný malíř, syn Eudémův, rodem ze Samu.

Ἄγχι: τοῦτο πολλὰ σημαίνει. Ἰσαῖος δὲ ἀντὶ τοῦ φέρειν καὶ ἐνάγειν καὶ ἔλκειν ἔλαβεν ἐν τῷ οὕτως ἐπιγραφομένῳ “ὑπὲρ Εὐμάθους εἰς ἐλευθερίαν ἀφαίρεσις,” λέγων οὕτως “ἔβλαψέ με Ξενοκλῆς ἀφελόμενος Εὐμάθην εἰς ἐλευθερίαν, ἄγοντος ἐμοῦ εἰς δουλείαν κατὰ τὸ ἐμὸν μέρος.” καὶ πολλάκις ἐν τῷ λόγῳ ἐχρήσατο τῷ ὀνόματι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας. Ἀντιφῶν δ’ ἐν τῷ περὶ ἀληθείας φησὶ “τοὺς νόμους μεγάλους ἄγχι” ἀντὶ τοῦ ἡγοῖτο. τούτου πολλὴ χρῆσις.⁹⁸

Κεῖ vede: Toto znamená mnoho věcí. Isaios používal namísto „nést“, „přivést“, „táhnout“ v řeči tak zvané „Za Eumathovo propuštění na svobodu“, říká takto: „Xenoklés mi uškodil, propustil Eumatha na svobodu, když mě uvedl do otroctví podle mého dílu.“ A často v řeči používal jméno o vlastní myšlence. Zato Antifón tvrdí v řeči „O pravdě“: „keῖ vede velké zákony“, namísto „udržuje“. Užití je mnohé.

Z příkladu je dále možné vidět další podobu komentáře: Výklady nejsou heslovité, ale snaží se mít podobu souvislých vět, které mají vysvětlit význam slova. Jako v příkladech výše mají i ostatní komentáře vždy na začátku údaj o výskytu tvaru zastoupený jménem řečníka a názvem jeho řeči, přičemž pasáže bývají přímo citovány. Jak již bylo zmíněno výše, Harpokration často cituje i z komediografů, kteří jsou v případě zmínky i citováni. Údaje se objevují zejména, pokud pouhé údaje z řečí nevysvětlí význam slova úplně:

Ἐπαιρόμενος: ἀντὶ τοῦ ἐπανατεινόμενος Δημοσθένης ἐν τῷ ὑπὲρ Κτησιφῶντος. ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἄφοβον ἐπ’ ἄλλου σημαινομένου φησὶν “ἡ κέρδεσιν δι’ ἀπορίαν ἐπαιρομένους.” [Ἀριστοφάνης Νεφέλαις

εἰθ’ ὥφελ’ ἢ προμνήστρι’ ἀπολέσθαι κακῶς,

⁹⁷ Dindorf, 1853, str. 3.

⁹⁸ Tamtéž, str. 4.

ἥτις με γῆμ' ἐπῆρε τὴν σὴν μητέρα.]⁹⁹

Jsa pobízen: *namísto „jsa ponoukán“ (užívá) Démosthenés v řeči „Za Ktésifónta“.* V řeči „K Afobovi“ mimo jiný význam tvrdí: „nebo jsou pro své nesnáze pobízení odměnami“. Aristofanés v *Oblakách*: „Kéž by ta dohazovačka zle zhynula! Ta, jež mě pobídla se oženit s tvou matkou.“

Φελλέα: Ἰσαῖος ἐν τῷ περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου. τὰ πετρώδη καὶ αἰγίβοτα χωρία φελλέας ἐκάλουν· Κρατῖνος Ὀραις, Ἀριστοφάνης Νεφέλαις.¹⁰⁰

Kamenité půdy/Fellea: *Isaios v řeči o Kirónově jmění. Jako kamenité půdy nazýval kammenou a zemi živící kozy.*

V příkladu výše je citován Didymos, z jehož díla (a údajně dalších předchozích autorů) Harpokration čerpal informace.

Jindy jsou commenta slov stručnější, avšak jasná, často pomocí synonymních výrazů shodné mluvnické kategorie:

Ἀγοράσαι: ἀντὶ τοῦ ἀνήσασθαι Ὑπερείδης ἐν τῷ Δηλιακῷ.¹⁰¹

Na trhu poříditi: *na místo „koupit si“.* Hypereidés (použil) v *délské řeči*.

Φηλώματα: Ἀντιφῶν ἐν τῷ περὶ ὁμονοίας ἐξαπάτας· φηλοῦν γὰρ τὸ ἐξαπατᾶν.¹⁰²

Podvody: *Antifón v řeči „O svornosti“ (tak nazýva) klamy. Podvést (félún) je totiž oklamat (exapatán)*

Φθόην: Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ τῶν Λυκούργου παίδων καὶ Ἰσοκράτης Αἰγινητικῷ. τὴν νῦν φθίσιν λεγομένην φθόην ἔλεγον.¹⁰³

Oubytě: *Démosthenés v řeči „O Lýkúrgových dětech a Ísokratés v aigísne řeči. Dnes řečené souchotiny (tehdy) nazývali oubytě.*

V případě glosy Φθόην máme zajímavý doklad o vývoji živé slovní zásoby v řečtině, v dalších dvou případech se přinejmenším jedná právě o specifické užití slova v řečnickém prostředí (které však samozřejmě může z attické lidové řeči přímo vycházet).

Rovněž je možné se ve slovníku dozvědět o athénské politické instituci (viz výše), jejichž funkce je v komentáři stručně shrnuta:

Ἡλιαία καὶ ἡλίασις: ἡλιαία μὲν ἐστὶ τὸ μέγιστον δικαστήριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ τὰ δημόσια τῶν πραγμάτων ἐκρίνετο χιλίων δικαστῶν ἢ χιλίων καὶ πεντακοσίων συνιόντων. συνήεσαν δὲ οἱ μὲν χίλιοι ἐκ δυοῖν δικαστηρίων, οἱ δὲ χίλιοι πεντακόσιοι ἐκ τριῶν. ἡλιαζεσθαι δὲ καὶ ἡλίασις ἐστὶ τὸ ἐν ἡλιαίᾳ δικάζειν. Λυσίας ἐν μὲν τῷ πρὸς Γλαύκωνα τὴν ἡλιαίαν πολλάκις ὀνομάζει, ἐν δὲ τῷ κατὰ Φιλωνίδου, εἰ γνήσιος, τῷ ἡλιαζεσθαι ἐχρήσατο.¹⁰⁴

⁹⁹ Dindorf, 1854, str. 119n.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 300.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 6.

¹⁰² Tamtéž, str. 300.

¹⁰³ Tamtéž, str. 301.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 147.

Héliáia a Héliasis: Héliáia je nejvyšší soud v Athénách, na němž byly vedeny soudy věcí veřejných tisícem soudců nebo tisícem a pětistý účastníky. Účastnilo se tisíc ze dvou soudních okrsků, nebo tisíc pětset z tří. „být héliastou“ nebo „heliásis“ znamená „soudit na Héliáii“. Lýsiás v řeči „Ke Glaukónovi“ Héliáiu často jmenuje, v (řeči) „Proti Filonidovi“, (která projednávala,) zda je v právu, použil (výrazu) „být héliastou“.

Na konci komentáře samozřejmě nechybí odkaz k řeči a řečníkovi, který héliáiu zmiňuje.

Harpokrationův slovník je sice žánrově velmi omezený na jeden konkrétní diskurs, a proto nám podává svědectví pouze o významu (a částečně i vývoji) pouze určité části řecké slovní zásoby, avšak jeho slovník si zaslouží vysoké ocenění své velké stylistické kvality a pečlivosti (což je ostatně pro atticisty typické), jíž se vyznačuje při komentování ať málo málo známých slov attičtiny, nebo významných jmen či institucí.

Druhým důležitým slovníkem k řečníkům byly λέξεις ῥητορικαί, jež posloužily mj. jako zdroj pro pozdější, byzantská komentátorská díla (scholia k Platónovi, dílo Fótióvo, slovník *Súda* či *Etymologicum Magnum*). Autor slovníku je neznámý, v moderní klasické filologii je nazýván latinským názvem *glossae rhetoricae* a v 19. století byl také známý jako „pátý bekkerovský slovník“¹⁰⁵. Česky by je bylo možno nazývat jako *Glosy/Pojmy řečnické*.

Stylistická podoba slovníku je oproti Harpokrationovu dílu o poznání chudší, slovník komentuje nejasná slova podle způsobu jiných lexikografických děl – stručným heslovitým výkladem. Nicméně informativní záběr je stejně široký jako u Slovníku 10 řečníků. Následující citace jsou z Bekkerova vydání (1814 – 19. století byl slovník známý i pod jménem 5. bekkerovský slovník): jsou zde obsaženy informace k athénskému politickému životu (Ἀρειος πάγος: τὸ Ἀθήνησι δικαστήριον τῆς βουλῆς τῆς αὐτόθι.¹⁰⁶ **Áreũv vrch:** *Jednací prostor Rady [sídlicí] tamtéž*), místopisu (Νεώς: ὁ Ἀθήνησι παρθενών.¹⁰⁷ **Chrám:** *V Athénách Parthenón*), dokonce i divadlu (Ὀρχήστρα: τοῦ θεάτρου τὸ νῦν λεγόμενον σίγμα. ὠνομάσθη δὲ οὕτως, ἐπεὶ ὠρχοῦντο οἱ χοροί.¹⁰⁸ **Orchéstra:** *[místo] v divadle nyní nazývané „sigma“. Bylo tak pojmenováno, když tam vystupovaly chóry.*).

Z následujícího souvislého výčtu příkladů je možno shrnout celkovou podobu slovníku:

Ἠπίστησαν: ἀντὶ τοῦ ἡπειθήσαν.

Nevěřili (ἀπιστέω): *namísto „neposlechli“.* (ἀπειθέω)

¹⁰⁵ Podle pořadí slovníků vydaných Immanuelem Bekkerem v publikaci *Anecdota Graeca* (3 svazky, 1814-1821).

¹⁰⁶ Bekker, 1814, str. 197.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 263.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 286.

Θρυλεῖν: ἐνοχλεῖν, θορυβεῖν.

Žvanit: rušit, hlučet.

Θαλλόν: θαλλὸν λέγουσι τὸν στέφανον τὸν ἀπὸ τῆς ἐλαίας.

Ratolest: *Ratolestí nazývají věnec z olivovníku.*

Θάμνον: τὸν σύνδενδρον τόπον.

Křoví: *(nazývají) zarostlé místo.*

Θαργήλια: ἑορτὴ Ἀθήνησιν, ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τῶν θαργηλίων. θαργήλια δ' ἐστὶ πάντες οἱ ἀπὸ γῆς καρποί.

Thargélia: *Svátek v Athénách, pojmenovaný podle Thargéliei. Thargélie jsou všechny sklizené plody země.*

Θᾶκοι: καθέδραι.

Lavice: židle

Θαργηλίων: μὴν Ἀθήνησιν ἐνδέκατος. ὠνομάσθη δέ, ἐπεὶ ὁ ἥλιος ἐστὶ πυρώδης, τὸ δὲ θερμὸν θαργηλὸν ὠνόμαζον, ἐν τούτῳ δὲ τῷ μηνὶ καὶ τὰ τῆς γῆς ἄνθη ἀνεξηραίνετο.¹⁰⁹

Thargélión/Květen: *jedenáctý měsíc v Athénách. Byl totiž pojmenován podle navýváním horka „thargélem“, když slunce spaluje. V tomto měsíci usychaly i květy země.*

Stručnost komentáře se vyznačuje glosováním jedním či dvěma synonymickými výrazy (viz Θᾶκοι, Θρυλεῖν), případně poznámkou, že konkrétní výraz je stylistickou náhradou za jiný (řec. ἀντὶ τοῦ). Velmi cenné jsou pro nás informace související s athénským všedním a náboženským životě (název měsíce, proč se mu tak říká, náboženské slavnosti v onen měsíc konané).

Na druhou stranu však slovník postrádá didaktickou přesnost Harpokrationova slovníku. Ačkoli mají lemmata takové tvary, v nichž se vyskytují v řečích, komentáře zcela postrádají nejen odkazy k autorům, kde se objeví, ale také i citace. Odborné kvality slovníku byly v době svého vzniku nižší než u Harpokrationa, avšak pro současné bádání je hodnota předávaných informací neméně postradatelná.

2.9 Obecné slovníky

Oproti bohaté tradici tvorby specializovaných lexikografických děl nevznikl ve starověku pro řecký jazyk téměř žádný slovník, jenž by nahlížel na slovní zásobu jako celek. Lexikografická tradice zůstávala specializovanou disciplínou. Prvním doloženým gramatikem, který sestavil obecný slovník řečtiny, byl jistý **Pamfílos**, který žil a tvořil v 1.

¹⁰⁹ Bekker, 1814, str. 262n.

stol.n.l. Jeho velké dílo se jmenovalo *περὶ γλωσσῶν καὶ ὀνομάτων* (*O slovech a jménech*)¹¹⁰ a údajně bylo shrnutím všech předchozích lexikografických děl ke konkrétním autorům, řeckým nářečím, lidové i odborné slovní zásobě, přičemž každé slovo bylo údajně vyloženo ze všech aspektů – tedy jeho význam, výslovnost i pravopis, doložené bohatými citáty z klasických autorů.¹¹¹ Nakolik se toto pochvalné vyjádření shoduje se skutečností, není bohužel možné ověřit, poněvadž dílo samotné se nedochovalo – určitou představu nabízí zmínky v Athénaiovi, který z Pamfila jako i z jiných lexikografů a jiných autorů cituje. Zcela jistě však bylo Pamfilovo dílo inspirativní pro další generace lexikografů, kteří se jeho slovníkem inspirovali nebo z něj pořizovali výtahy – např. **Iulius Vestinus** či **Diogénianos** (viz níže).

Celistvou ukázkou všeobecného slovníku, která je dnes dostupná, je teprve slovník **Hésychia Alexandrijského** (*Hesychii Alexandrini lexicon*, autor sám jej nazýval pouze *λεξικόν*), z přelomu 5./6. stol.n.l. který dovršuje řeckou lexikografii v antice a je stěžejní pro analýzu starořečtiny. Není však na místě snižovat hodnotu ostatních slovníků, jejichž kvalita i obsah informací je zajisté srovnatelný, ovšem Hésychiovo dílo nabývá na důležitosti právě pro svůj dochovaný rozsah a šíří slovní zásoby. Podoba slovníku není ovšem dochovaná autenticky. Slovník byl pozdější opisnou tradicí značně pozměněn. Rekonstrukce tohoto procesu je náročnější úkol.

Sám autor slovníku dokládá v dopise svému příteli Eulogiovi, že žádný ze starých gramatiků nikdy neshrnuli veškerou slovní zásobu, s výjimkou Diogéniana, kterého pro jeho svědomitou práci při výkladu slov, a to v alfabetském uspořádání, velice chválí.¹¹² Na základě jeho slovníku *Περιοργοπένητες* (dosl. „*lajdáci*“¹¹³) totiž napsal svůj vlastní, jejž navíc doplnil o poznatky z Aristarcha, Apióna a Héliodóra a řídil se takovým pravopisem, jaký definoval ve svých gramatikách Hérodianos. Obsah hesel sám zkontroloval a případně je upravil, k víceznačným slovům vypsál všechny významy a neopomněl citovat a odkazovat k místům, kde se vyskytují.

Již na základě porovnání dopisu Eulogiovi s reálnou podobou slovníku je možné zjistit rozdíl dochované verze od původní. Hésychiovo dílo, jak je známé v současnosti, totiž téměř žádné citace neobsahuje a komentáře jsou velmi stručné, většinou pouhé ekvivalenty slov. Slovník byl tedy při opisování zkrácen. Na druhou stranu však pozdější bádání a kritický

¹¹⁰Podle Súdy není autorem celého díla, neboť údajně slova začínající na Α – Δ sestavil jistý **Zópyrión**. Slovník je zde jmenován jako *περὶ γλωσσῶν ἤτοι λέξεων*.

¹¹¹Cohn, 1913, kap. 15.

¹¹²Je zajímavé, že podle znění dopisu byl Hésychiovi Pamfilos neznámý.

¹¹³Slovník měl údajně shrnovat nejdůležitější věci řecké slovní zásoby a byl určen především žákům majícím problémy s učením.

rozbor slovníku doložil, že byl zároveň i rozšířen – fragmentárně dochovaný slovník jistého **Kirylla** byl do Hésychiova slovníku inkorporován, společně s jinými menšími díly (např. *onomasticum sacrum* – slovník biblických výrazů).

Hésychiův slovník patří k exegetickému typu a jeho řazení hesel je alfabetické. Následující příklady jsou uvedeny z Latteho vydání (1953-66) a jsou citována způsobem „písmeno – číslo hesla“, např. **Δ 27** znamená, že se jedná o dvacáté sedmé heslo začínající na písmeno delta (speciální symboly a odkazy k jednotlivým rukopisům byly v příkladech vynechány):

Δ 2307 δρακεῖν· ἰδεῖν, βλέπει
D 2307 „drakein“: *spatřit, pohlédnout.*

Δ 2308 δρακός· τῆς παλάμης, τῆς χειρὸς (Eccles. 4,6 ..)
D 2308 hrsti: *dlaně, ruky. (Kaz. 4,6)*

Δ 2310 δράματα· ποιήματα...πρᾶξις ἢ λόγος περιέχων ὑπόθεσιν τινα
D 2310 dramata: *díla...nebo řeč obsahující nějaký úmysl.*

Uvedené příklady demonstrují typickou stručnost Hésychiových příkladů, kterou se vyznačuje většina hesel. To však neznamená, že by se tím kvalita komentáře snižovala. V příkladě **Δ 2307** upozorňuje, že *δρακεῖν* je třeba chápat nedokonavě. U dalšího příkladu je zachován pád hesla. Zde je výjimečně uveden odkaz k výskytu. Pouze výklad hesla *δράματα* je pro šíři významu poněkud strohý.

Alfabetické řazení slovníku je přísné, ale rovněž započítává, zejména u vlastních jmen, do hesla i člen, který je poté závazný pro hledání hesla. Například heslo „Bakchios“ se nenachází pod písmenem beta, ale pod omikronem (**Ο 17 ὁ Βάκχιος**· ὁ Διόνυσος **O 17 Bakchios**: *Dionýsos*) Některá hesla si však zachovala širší komentář, týká se to především částic či polysémních slov:

A 8269 αὖθις· πάλιν, ἐξ ἀρχῆς, εὐθύς. [ἐπὶ τόπου] ἢ μετὰ ταῦτα· τὸ δὲ αὖτις· ἐκ δευτέρου· τὸ δὲ αὖθι τοπικῶς διχῆ, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος· „εἰ μὲν κ' αὖθι μένων" (I 412) ἀντὶ τοῦ ἐν τούτῳ <τῷ> τόπῳ, ποτὲ δὲ ἀναφορικῶς· „αὖθι λιπεῖν ἵππους τε καὶ ἀνέρας" (M 111) [ἢ γοῦν ἀνδρας]¹¹⁴

A 8269 zase: *zpět, od počátku, přímo (o místě) či potom. autis (znamená) „za druhé“.* authi *se ohledně místa dělí vedví, jednou o něčem, co je zde: „jestliže zůstanu zde“ (II. 9, 412) náhradou za „na tomto místě“, podruhé (k místu) odkazuje: „tam opustit koně a muže (II., 12, 111)– aneras, tj. andras).*

¹¹⁴ Citace je nepřesná. II, 12, 110n.: ἀλλ' οὐχ Ὑρτακίδης ἔθελ'... αὖθι λιπεῖν ἵππους τε καὶ ἡνίοχον θεράποντα syn Hyrtakūv ... *tam nechtěl nechat tam svých koňů a soudruha vozku.* (překl. O. Vaňorný)

Slovník je velmi důležitý i pro výzkum nářečních výrazů řečtiny. Jednotlivá hesla vždy odkazují k obyvatelstvu, které daný výraz používá:

Δ 2309 δράλαινᾱ· λαμυρά· Κῶοι

D 2309 „dralaina“: *drzá - (řikají) kójští*

Δ 2345 δρακτά· φυλλάς· Συκελοί

D 2345 „drakta“: *listí - (řikají) Sicilané*

Δ 2393 δροιών· καλόν· Κρητες

D 2393 „droion“: *krásné - (řikají) Kréťané*

Hésychios se tedy nadržuje pouze klasického dělení na Dóry, Ióny a Aioly, avšak pozoruje zvláštnosti na základě krajů (Lakónci, Thessalové, Thrákové, Efesané apod.), ostrovů (viz příklady výše), někdy i měst (Karyst'ané).

Vedle nářečních slov řečtiny se ve slovníku občas vyskytují výpůjčky z jiných jazyků:

Β 568 βήρ· τὸ φρέαρ· Σύροι

B 568 „bér“: *studna – (řikají) Syřané*

Δ 4 δαβούλ· ἡ ἄρκτος· Χαλδαῖοι

D 4 „dabúl“: *medvědice – (řikají) Chaldejci*

Konkrétní příklady výše jsou semitismy¹¹⁵, jichž během helénistického a římského období přešlo do lidové řečtiny mnoho. Údaje v Hésychiově slovníku jsou jedním v dokladů zažitosti některých z nich.

¹¹⁵ Srv. *studně* arabsky: بئر (bi'r), hebrejsky: בְּעֵר (be'er); *medvěd*: arabsky: دب (dubb) hebrejsky: דּוֹב (dov).

Závěr

Tato práce podává přehled řeckých lexikograficky orientovaných děl antického období, a to jak těch, která jsou zaměřena na jednotlivé oblasti slovní zásoby, tak i těch, která pojala slovní zásobu celkově. Vzhledem k důležitosti znalosti slovní zásoby pro studium řeckého jazyka jsou lexikografická díla starověku neocenitelná i pro současné bádání. Ostatně za porozumění mnoha jinak neznámým slovům vděčíme právě těmto slovníkům, bez nichž by jistě i současné vědecké řecké slovníky byly mnohem chudší a mnohá díla méně srozumitelná, stejně tak jako povědomí o nářečních výrazech, potažmo vývoji slovní zásoby v řečtině. Za velký přínos práce považuje autor především zpracování méně známého tématu klasické filologie v českém jazyce, což obohatí jednak naši národní akademickou činnost, tak i mohou snáze pronikat ke každému ze zájemců o antickou lexikografii, protože vědomosti přijímané v rodném jazyce se vstřebávají zdaleka nejlépe a nejsrdečněji. Rovněž české zpracování antické lexikografie je skromným příspěvkem české tradici klasické filologie, aby příliš nezahálela za tradicí velkých národů.

Překládání úryvků do českého jazyka není lehký úkol a je spíše ilustrativního rázu. Pořizování kompletních překladů děl je však takřka stejně zbytečné jako překládat jednojazyčný slovník výkladový jednoho jazyka do druhého. Nejpodstatnější drobnosti v jazykovém vnímání se překladem zcela ztratí, jiné se dají vyjádřit jen s pomocí zdoluhavých komentářů. Uvedené příklady demonstrují odborný jazyk jednotlivých autorů, které mohou inspirovat k dalšímu studiu antické lingvistické terminologie a její porovnání se současnou.

Výsledkem práce je mimo jiné důležitý poznatek, že je dochováno opravdu velice málo slovníků. Kromě Hésychia je z antických slovníků autenticky dochován *Apollónios Sofista*, *Érotiános*, *Hérodianos*, *Galénos*, *Antiattikistés*, *Glosy řečnické*, *Óros* a *Órion*, z nichž všechny jsou až z doby po přelomu letopočtu. Ostatní slovníky jsou ztraceny nebo pouze zprostředkovány v pozdějších dílech. U některých slovníků, jako v případě *Ailia Dionýsia* a *Pausania*, můžeme nahlédnout na přibližnou podobu děl po velmi náročné rekonstrukci a práci s prameny. Podobně náročná metoda, vyžadující riskantní zásahy do originálního textu, byla v jiných případech vynechána a ostatní vydání fragmentárně dochovaných slovníků (např. *Filoxenos*, *Apión*, *Héliodóros*, *Bakcheios*, *Moiris* atp.) jsou obvykle sbírkou komentovaných výňatků z jiných děl, bez zásahu do originálního textu.

Důležitým produktem této práce je tabulková databáze autorů, která obsahuje všechny stěžejní informace a která může být v pozdější praxi využívána jako přehledný seznam

lexikografů a nejdůležitějších informací o nich s příslušnými odkazy k podrobnějším informacím. Její velká výhoda spočívá v jednoduchém tabulkovém schématu, které umožňuje snadné aktualizace při vydání nových studií či zjištění nových informací o autorovi. Rovněž může být volně rozšířena i o údaje o předalexandrijském a byzantském období a mapovat tak veškeré dějiny staré řecké lexikografie. Číslování sloupců v RE navíc velice zrychlí vyhledávání v Tolkiehnově článku, jenž je stále v mnohém směrodatný.

Ovšem z výsledků práce taktéž vyplývá, že podstatná část moderních vydání slovníků nebo studií k nim je již velmi stará. Není to žádný problém, pokud ona vydání jsou dostatečně kvalitní a k novějším poznatkům ohledně konkrétního slovníku již nedošlo. Například Albertiho vydání Hésychiova slovníku z roku 1746 má kritický aparát nedostačující (podobně jako Schmidtovo o sto let později), avšak pro svůj velmi objemný komentář jednotlivých hesel je při rozboru díla aktuální i dnes. Jiné slovníky však na nové vydání v duchu moderní vědy teprve čekají nebo jsou právě připravovány - např. slovník Apollónia Sofisty vyšel pouze jednou v Bekkerových *Anecdota Graeca* (1814), ač některé pasáže byly analyzovány a zhodnoceny Haslamem v jeho studiích (1994, 1995). Ovšem taková filologická práce je velmi zdoluhavá a vyžaduje hlubokou znalost pramenů i jazyka a je takřka na celý život. Zůstaneme-li u Hésychiova slovníku, K. Latte stihl analyzovat pouze polovinu díla ze dvou svazků se dožil vydání pouze prvního z nich. Práce mu zabrala více než deset let a bohužel ji nestihl dokončit. Dokončení vědecké revize se slovník dočkal teprve na poč. 21. století, kdy zbylé dva svazky vydal P.A. Hansen (2005, III. svazek; 2009, IV. svazek).

Antické slovníky čtené jako díla v řečtině o řečtině mohou značně zlepšit cit pro jinak mrtvý jazyk kteréhokoli čtenáři řeckých textů. Jedná se totiž o jakousi nejvyšší úroveň porozumění řeckému jazyku, kdy podobně jako u současných živých jazyků při vysokém stupni porozumění textu již nesaháme při potřebě konzultace neznámého slova po slovníku dvojjazyčném, ale po jednojazyčném slovníku výkladovém. Ostatně podobné tendence bychom mohli pozorovat v 19. století v Německu, kdy byla míra porozumění klasickým jazykům velmi vysoká a rozšířenější než dnes – tehdy se můžeme setkat s vydáními některých klasických děl bez školních komentářů, ale doplněných scholií¹¹⁶, která vlastně školním komentářem díla jsou, ovšem přímo v řečtině a v některých případech jsou téměř o dva tisíce let starší.

---

¹¹⁶ Například Eurípidova Médeia ve vydání Diehlově (1911). Ačkoli hovoříme o užitečnosti lexikografických děl, scholia můžeme do tohoto okruhu zahrnout taktéž, protože se v obou případech jedná o výklad – exegesi.

Školní využívání lexikografických děl by mohlo být zajímavým spěstřením při studiu starořečtiny i dnes a jistě by bylo stejně přínosné, jako bylo v 19. století. Nemusíme rovněž opominout význam lexikografických děl v poznávání antické gramatiky. Vedle dialektologie jsou informace neocenitelné i pro řeckou gramatiku, vývoj řeckého jazyka či pro indoevropskou srovnávací jazykovědu. Proto je v závěru dobré zmínit se o tom, že i přes relativně malý rozsah dochovaných lexikografických děl je jejich význam pro současné bádání větší, než se na první pohled zdá.

Seznam použité literatury

- Athenaei Naucratis Dipnosophistarum Libri XV*, recensuit Georg Kaibel, Teubner, Leipzig 1890.
- Baumbach, Manuel (Heidelberg). "Moiris." Der Neue Pauly. Herausgegeben von: Hubert Cancik und , Helmuth Schneider (Antike), , Manfred Landfester (Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte). Brill Online , 2012. Reference. Masaryk University. 12 July 2012 <<http://referenceworks.brillonline.com/entries/der-neue-pauly/moiris-e808410>>
- Bekker, I.: *Apollonii Sophistae lexicon Homericum*. Berlin: Reimer, 1833 (repr. Hildesheim: Olms, 1967) (<http://archive.org/details/apolloniisophis00bekkgoog>)
- Cohn, L., *Ammonios*, in: *RE I*, Metzler, Stuttgart 1894.
- Cohn, L.: *Griechische Lexikographie*, Appendix in: Brugmann, K., Thumb, A., *Griechische Grammatik* (Handbuch 2.1.), 577-99, C.H. Beck, München 1913.
- Daly, L.W., *Iohannis Philoponi de vocabulis quae diversum significatum exhibent secundum differentiam accentus*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1983.
- Dickey, E., *Ancient Greek scholarship*, Oxford university press 2007.
- Egenolff, P. : "Zu Herodianos technikos," In: *Jahrbücher für classische Philologie* 149. Leipzig: Teubner, 1894: 338-345.¹¹⁷
- Erbse, H., *Beiträge zur Überlieferung der Iliasscholien*, in: *Zememata*, Heft 24, C.H. Beck, München 1960.
- Erbse, H.: *Untersuchungen zu den attizistischen Lexika*, Berlin 1950.
- Frisk, H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Winter, Heidelberg, 1960.
- "Galenos aus Pergamon." Der Neue Pauly. Herausgegeben von: Hubert Cancik und , Helmuth Schneider (Antike), , Manfred Landfester (Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte). Brill Online , 2012. Reference. Masaryk University. 02 August 2012 <<http://referenceworks.brillonline.com/entries/der-neue-pauly/galenos-aus-pergamon-e417950>>
- Gudeman, A, *Herrenios*, in: *RE 8/2*, Metzler, Stuttgart 1912.
- Hansen, D.U., *Das Attizistische Lexikon des Moeris* [Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker (SGLG) Band 9. Berlin - New York: De Gruyter, 1998].
- Hansen, P.A., *Hesychii Alexandrini Lexicon*, Vol. III. Berlin - New York: De Gruyter, 2005.
- Hansen, P.A., *Hesychii Alexandrini Lexicon*, Vol. IV. Berlin - New York: De Gruyter, 2009.
- Haslam, M. W.: *The Homer "Lexicon of Apollonius Sophista" I. Composition and Constituents*. In: *Classical Philology* 89, 1994, 1-45.
- Kropáček, L., *Duchovní cesty islámu*, Vyšehrad, Praha 2006.
- Kühn, C.G., *Claudii Galeni opera omnia*, vol. 19. Leipzig: Knobloch, 1830 (repr. Hildesheim: Olms, 1965): 62-157.
- Latte, K., *Hesychii Alexandrini Lexicon*, vol. I, Ejnar Munksgaard, Copenhagen 1953.

¹¹⁷Údaj je uveden na základě databáze TLG Online, ačkoli je pravděpodobně nepřesné, neboť ročenka slovník neobsahuje.

- Latte, K., *Hesychii Alexandrini Lexicon*, vol. II, Ejnar Munksgaard, Copenhagen 1966.
- Lentz, A., *Grammatici Graeci*, vol. 3.2. Leipzig: Teubner, 1870 (repr. Hildesheim: Olms, 1965).
- Liddel, H.G., Scott, R., Jones, H.S., *Greek-english lexicon*, University of California, Irvine 2011.
- Ludwich, A.: "Über die homerischen Glossen Apions," In: *Philologus* 74 (1917) 209-247; 75 (1919) 95-103.
- Meineke, A., *Analecta Alexandrina – sive commentationes de Euphorione Chalcidensi Rhiano Cretensi Alexandro Aetolio Parthenio Nicaeno*, Berlin 1843.
- Nachmanson, E., *Erotiani vocum Hippocraticarum collectio cum fragmentis*. Göteborg: Eranos, 1918
- Newman, J., Sivan, G., *Judaismus od A do Z*, Sefer, Praha 2009.
- Nickau, K., *Ammonii qui dicitur liber de adfinium vocabulorum differentia*. Leipzig: Teubner, 1966.
- Nutton, Vivian (London). " Erotianus." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online , 2012. Reference. Masaryk University. 01 August 2012 <<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/erotianus-e401840>>
- Schwabe, E.: *Aelii Dionysii et Pausaniae atticistarum fragmenta*, Lipsiae 1890.
- Steinthal, H., *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern mit besonderer Rücksicht auf die Logik*. Berlin 1890 a 1891, reprint Hildesheim 1961.
- Strecker, *De Lycophrone, Euphronio, Eratosthene comicorum interpretibus*, Greifswald 1884.
- Theodoridis, C.: *Die Fragmente des Grammatikers Philoxenos [Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker 2*. Berlin: De Gruyter, 1976]: 93-387.
- Tolkien, J., *Lexikographie*, in: *RE* 12/2, Metzler, Stuttgart 1925, 2432-82.

Příloha

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

Doplňkovou část této práce tvoří seznam lexikografů, který je vypracován v tabulkách. Databáze je vytvořena na základě údajů shromážděných Tolkiehnem (1925) v článku „*Lexikographie*“ v rámci *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Jedná se o směrodatné shrnutí o řeckých lexikografech i současnosti, žádné jiné dílo pojednávající takto souhrně již vydáno nebylo a novější údaje v encyklopediích jsou pouze kompilace Tolkiehnova článku a Cohnovy (1913) doplňující kapitole o lexikografii (ačkoli je starší a méně podrobná, je napsána srozumitelněji než článek v RE) v rámci Brugmannovy *Griechische Grammatik*.

Lexikografové uvedení seznamu jménem jsou očíslování a řazení částečně chronologicky (řazení dodržuje jejich výčet podle Tolkiehnova článku. Ke každému lexikografovi je uvedena doba života (pokud ji známe), název díla, místo dochování (jiné dílo, rukopis), druh slovní zásoby, na niž se autor/slovník zaměřoval, dále typ slovníku (podle způsobu výkladu slov – tj. exegetický, etymologický, synonymický. Typ je však uveden pouze u takového slovníku, jehož dochování umožňuje zařazení určit, jinak bylo pole ponecháno prázdné. Rovněž je zde uvedeno, zda je slovník řazen abecedně či ne), kritické vydání slovníku, příp. Studie shrnující jeho problematiku, varia (tj. doplňkové informace o autorovi či slovníku) a nakonec číslo sloupce v RE, kde lze o příslušném autorovi najít další informace a odkazy k literatuře.

Vzhledem ke stáří Tolkiehnova článku byly u mnoha autorů aktualizovány bibliografické údaje, zejm. o nových vydáních slovníků, příp. Vydání slovníků, pro něž v době sepsání článku ještě žádná vydání neexistovala. Novější bibliografické údaje byly doplněny podle databáze *TLG Online* a v tabulkách jsou zvýrazněny růžově. Tabulky obsahují pouze lexikografy antického období (s lehkým přesahem do přelomu 5./6. stol.n.l. - kvůli Hésychiovi). Autoři a slovníky byzantského období byly vynechány.

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

čs.	Jméno	Období	Název díla	Dochování	Zaměření díla	Typ díla	Vydání, popř. Studie	Varia	sloupec
1	Antidóros z Kýmy	3.stol.př.n.l.	λέξεις	Schol. A. II. XXIII 38 (?)					2435
2	Antigonos z Karystu		περι λέξεως	citován Athénáiem			Willamowitz, Philol. Unders. IV. (1881)		2436
3	Sim(m)íás ze Rhodu	Přelom 4/3. stol. př.n.l.	Γλῶσσαι	zmíněn Súdou, Ath. 2,1.153.21			Fraenkel, 113		2436
4	Fíletás z Kóu	Cca 340-285 př. n. l.	ἄτακτοι γλῶσσαι (nebo ἄτακτα)	citován Athénáiem (např. XI 467), schol. Ap. Rhod., Hésychiem či Etym. M.			G. Kuchenmüller, <i>Philetai Cui reliquiae</i> [Diss. Berlin (1928)]: 91-96, 98-100, 102-111		2436
5	Zénodostos z Efesu	3.stol.př.n.l.	Γλῶσσαι	nedochován, zmíněn Súdou	Homér + jiní básníci		Pusch. Diss. Phil. Hal. XI (1890) 188-191.	Fíletův žák	2436
			ἑθνικαὶ λέξεις	citován Galénem (Linguarum seu dictionum exoletarum Hippocratis explicatio, 19, 129,3, 8)					
6	Silénos			Athénáios: XI 468a, 475d, 478e, 482f, 783b, XIV 644f, XV 677c.					2437
7	Kleitarchos z Aigíny		Γλῶσσαι	Etym. M. 221, 31, Ath. XI	7 knih: vlastnosti řeckých nářečí a frýžštiny		W. Krollo. sv. VI, s. 654.		2437
8	Neoptolemos z Paríonu		Γλῶσσαι, podkap.: φρύγιοι φωναί				Meineke: Anal. Alexandr. 358		2437
9	Amériás		Γλῶσσαι				O. Hoffmann, Die Makedonen – Göttingen, 1906, 2.	žil před Aristarchem	2437
			Ῥιζοτομικόν*					neví se, zda bylo dílo lexikografické	
10	Filémón		Περὶ Ἀττικῶν ὀνομάτων ἢ γλωσσῶν (Ath.: Ἀττικαὶ λέξεις)				Cohn, Philol. LVII (1898) s. 360nn.	žil před Aristarchem	2437

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

11	Lykofrón		περὶ κωμωδίας		nejasná slova v komediích		Strecker: De Lycophrone, Euphorione, Eratosthene, Greifswald, 1884.		2437
12	Eratosthenés		περὶ ἀρχαίας κωμωδίας		výrazy z všedního života	-	Viz 11		2437
13	Eufronios		ὑπομνήματα		komentáře ke komediím, výklad morfologie a významu slov		Cohn, sv. VI, s. 1221. + Viz 11		2437
14	Kallimachos		ἑθνικαὶ ὀνομασίαι	Súda, Athénaios			Preller, Ausgew. Aufs. Berlin, 1864.	první věcně uspořádaný slovník	2438
			πίναξ τῶν Δημοκρίτου γλωσσῶν καὶ συνταγμάτων						
15	Istros		Ἀττικαὶ λέξεις	Eust. 1627,15				žák Kallimachův, zaměřením spíše historik (viz FHG I, 426)	2439
16	Níkandros z Kolónu		Γλῶσσαι	zmíněn Súdou			O. Schneider, Nicandrea: Theriaca et Alexipharmaca, Leipzig 1856.		2439
17	Aristofanés Byzantský	Kolem 257-180	λέξεις	fragmenty z Érotiána, Athénáia, Hésychia			Nauck: Aristophanis Byzantii fragmenta, Halle 1848. 181nn.	Nauck: Aristophanis Byzantii fragmenta, Halle 1848. 181nn.	2439
			Λακωνικαὶ γλῶσσαι						
			Ἀττικαὶ λέξεις						
18	Polemón z Ília		περὶ ἀδόξων ὀνομάτων ἐπιστολή	Fragmenty			Preller, Polemonis fragmenta, Leipzig 1838, 114nn.		2440
19	Kallistratos		Σύμμικτα	neprůkazný fragment	slovník kompozit?		Schmidt, R.: De Callistrato Aristophaneo, Halle 1838.		2441
20	Artemidóros z Tarsu		λέξεις κωμικαὶ / συναγωγή λέξεων κωμικῶν					Zvaný ὁ Ἀριστοφάνειος	2441

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

			ὀψαρτυτικαὶ γλῶσσαι / λέξεις						
21	Diodóros		Ἰταλικά γλῶσσαι					Zvaný ὁ Ἀριστοφάνειος, Φίλετιν žák	2441
22	Aristarchos		Ἡροδότου ὑπόμνημα	Lexikografická díla nedochována – zde uvedené je spíše komentář.			Lipsius, N.: Jahrb. LXXXI (1866)	citace pozdějších autorů jmenují „λέξεις Ἀριστάρχου“	2441
			λέξεις ἐκ τῶν ὑπομνημάτων						
23	Eirénaios (Minucius Pacatus)			Súda uvádí 5 lex. Zaměřených děl týkající se zejm. Alexandrijského a attického dialektu			Cohn o., sv. V, s. 2120. Haupt. Opusc. II, 436ff.		2441
24	Ammónios	1./2. stol.n.l.	περὶ τῶν κωμωδουμένων	nedochován				žák Aristarchův	2442
			πρὸς Νεοθαλίδην περὶ λέξεως	nedochován				spornost lexikografického zaměření	
25	Apollodóros z Athén		γλῶσσαι/ λέξεις	Schol. Apoll. Rhod. I 1089. Fragmenty: FHG I 462-467.			H.J. Mette, "Die Kleinen' griechischen Historiker heute," <i>Lustrum</i> 21 (1978): 20-22.		2442
			Ἑτυμολογία/περὶ ἐτυμολογιῶν						
26	Ptolemaios Askalónu	z	περὶ ἑλληνισμοῦ ἢ τοι ὀρθοεπείας	nedochován (Súda uvádí názvy děl)				žák Aristarchův	2442
			περὶ διαφορᾶς λέξεως				Heylbut Herm. XXII (1887), 380-410.		

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

27	Filoxenos		περι διαλέκτων	Fragmenty	Souhrnný název pro šest děl uvedených Súdou, jež se zabývají řečí Homérovou, dialektem lakónským, iónským a „římským“	etymologické	C. Theodoridis, <i>Die Fragmente des Grammatikers Philoxenos</i> [Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker 2. Berlin: De Gruyter, 1976].	považoval latinu za řecký dialekt	2442
			περι μονοσυλλάβων ὀημάτων	Fragmenty		etymologické, údajně alfabetické	C. Theodoridis, <i>Die Fragmente des Grammatikers Philoxenos</i> [Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker 2. Berlin: De Gruyter, 1976].	slovník odvozoval slova od základních kořenů - „odvozovací teorie“	
28	Epafrodítos Chairóneie z	1. stol. n.l.	λέξεις		odvozovací slovník		Luentzer: <i>Epaphrodit grammatici quae supersunt</i> , Bonn, 1866, 21nn.		2443
29	Tímachidás (nebo Tímachos) z Rhodu		Γλῶσσαι ?	Fragmenty			Lietzmanns Kl. Texten CXXXI (1915), 44nn. - soubor fragmentů		2443
30	Didymos Chalkenteros	*83 př.n.l.	λέξεις κωμική					Aristarchovec	2443
			λέξεις τραγική		Úd. alespoň 28 knih.		Willamowitz, <i>Griechische Tragödie</i> , Berlin, 1907, 163-165.		
			περι διεφθορυίας λέξεως		Slovník výrazů pozbyvších původního významu		Wackernagel, <i>De pathologiae veterum initiis</i> , Basel 1876, 34nn.		
			περι ἀπορουμένης λέξεως	Nedochován – zmíněn Harpokrationem	Úd. 7 knih. Slovník výrazů s nejasným významem				
			τροπική λέξεις	Fragmenty			Schmidt, Leipzig, 1854. Cohm, sv. V, s. 461-465.		

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

			περὶ τῶν ἀπορουμένων παρὰ Πλάτωνι λέξεων	Fragmenty	zvláštní výrazy Platónových děl	Exegetické	E. Miller, "Opuscles divers," <i>Lexica Graeca Minora</i> . Hildesheim: Olms, 1965: 245-252.		
31	Tryfón	současník Didymův	περὶ ἑλληνισμοῦ	Fragmenty	Nejm. 5 knih. Správné užívání řeckých slov		A. von Velsen, Tryphonis grammatici Alexandrini fragmenta. Berlin: Nikolaus, 1853 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1965): 5, 7-71, 73-78, 80- 82, 84, 86, 88-102.	„odvozovací teorie“	2443
			περὶ ὀνομασιῶν	Fragmenty	Slovník zabírající se termíny konkrétních věd (Hudba, Poesie, Zoologie, Botanika)	Exegetické	de Velsen a kol.: Tryphonis grammatici Alexandrini fragmenta, Berlin 1883.		
32	Dionýsios Τρύφωνος	ó	περὶ ὀνομάτων				Velsen 2	Možná atticita Aelius Dionysius	2444
33	Seleukés	příbl. Didymův současník	γλῶσσαι		Neobvyklé a méně známé technické výrazy		Müller, M.: De eleuco Homero, Göttingen 1891.	Pracoval s etymologií a synonymikou - „skládací teorie“	2444
			περὶ τῆς ἐν συνωνύμοις διαφορᾶς	(připisován Súdou)			Reitzenstein, 157-165.		
			περὶ ἑλληνισμοῦ						
			περὶ τῶν Σόλωνος ἀξόνων						
34	Theón		?	zmiňován Hésychem	podle Hés. Autor lexikonu ke tragédiím a komediím		Weber, Philol. Suppl. III (1863).		2444
35	Epithersés z Nikáie		περὶ λέξεων Ἀττικῶν καὶ κνμικῶν καὶ τραγικῶν				Cohn o., sv. VI, s. 221.		2444

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

36	Apión		γλῶσσαι Ὀμηρικαί	Cod. Darmstadinus 2773.; Oxoniensis Baroccianus; Vindobonensis phil. gr. 169.; Rylandův papyrus 26, 1.; Vindobonensis phil. gr. 321.; Apollónios Sofista		Exegetické, alfabetické (první dvě písmena)	A. Ludwig, "Über die homerischen Glossen Apions," <i>Philologus</i> 74 (1917) 209-247; 75 (1919) 95-103.		2445
37	Apollónios Sofista		Homérský slovník	Codex Coislianus – Dochován		Exegetické, alfabetické (první dvě/tři písmena)	I. Bekker, <i>Apollonii Sophistae lexicon Homericum</i> . Berlin: Reimer, 1833 (repr. Hildesheim: Olms, 1967).; viz taktéž. Haslam, 1994.	nejlépe dochovaný starověký slovník	2445
38	Basileidés		περὶ Ὀμηρικῆς λέξεως	Epitoma od Krátina – jinak nedochován			Cohn o., sv. III.; s. 46.		2445
39	Parthenios z Níkaie		περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς λέξεως ζητουμένων	Zmíněn Athénaiem – 11,31	Slovní zásoba historiků		Meineke, A: <i>Analecta Alexandrina</i> , str. 293	některé anonymní glosáře k historikům mu bývají připisovány (viz Cohn, 16)	2446
40	Apollónios		ἐξηγήσεις τῶν Ἡροδότου γλωσσῶν	citace u Óríóna a Etym. M.	komentář Hérodotovského slovníku			blíže neznámý	2446
41	Claudius Didymus	doba Claudiova	περὶ τῶν ἡμαρτημένων παρὰ τὴν ἀναλογίαν Θουκυδίδη	zmíněn Súdou			Cohn o., sv. V., s. 473.		2446
42	Euagorás z Lindu		Ζητήματα κατὰ στοιχείων Θουκυδίδου	zmíněn Súdou				podle Jacobyho žák Tímagenův (1. stol př.n.l.), Podle Gloecknera řečník z 3.stol.n.l.	2446
			τὰ παρὰ Θουκιδίδη ζητούμενα κατὰ λέξιν	zmíněn Súdou					
43	Klémens		?	Fótiós jej uvádí za Boéthův zdroj			Cohn, Jahrb. f. Philol. Suppl. XIII (1884), 794nn.		2446

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

44	Boëthos		λέξεων Πλατωνικῶν συναγωγή / συνταγματίων		stručná přehled platónských slov. Chybějí slova obažená v jiných dílech	Exegetické, alfabeticke (první psímena) dvě	Cohn, Jahrb. f. Philol. Suppl. XIII (1884), 794nn.	věnováno Melanthovi	2446
			(σπουδασμάτων) περὶ τῶν (παρὰ Πλάτωνι) ἀπορουμένων (λέξεων)		Obtížné výrazy Platónových děl			věnováno Athénagorovi	
45	Caecilius z Kalakté	dobu Augustova	Καλλιρημοσύνη	zmíněn Súdou, možná glossy u Harpokrationa			E. Ofenloch, E. Caecilii Calactini fragmenta Leipzig 1907.		2447
			περὶ τῶν καθ' ἱστορίαν ἢ παρ' ἱστορίαν εἰρημένων τοῖς ῥήτοσι	zmíněn Súdou		pravděpodobně alfabeticke	Brzoska, o. sv. III, s. 1184nn.		
46	Aristonikos Alexandrie	z současník Apionův	Ἀσυντάκτων ὀνομάτων βιβλία 5'	zmíněn Súdou	přehled jmen s nepřípustným složením písmen		Lobeck, Paralipomena, 30.	Aristarchovec	2447
47	Dórotheos Askalónu	z	λέξεων συναγωγή						2447
			περὶ τῶν ξένως εἰρημένων λέξεων				Cohn o., sv. V., s. 1571.		
48	Kratés z Mallu		Ἀττικὴ διαλέκτος	Fragmenty	Pravd. 5 knih. - nejisté, zda bylo dílo vůbec lexikografické		Wachsmuth, De Cratete Mallota, Leipzig 1860, 63nn.	Pergamská škola	2447
49	Démétrios Ixión Adramyttia v Mýsii	z	Ἀττικαὶ λέξεις	Fragmenty				Pergamská škola	
			περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων διαλέκτου	Fragmenty					
			Ἑτυμολογούμενα / Ἑτυμολογία	Fragmenty			Staesche, De Demetrio Ixione grammatico, Halle 1883, 53nn.		
50	Pamfilos Alexandrie	z	περὶ γλωσσῶν ἤτοι λέξεων ?	Súda obsahuje nejistý údaj připouštějící existenci jednoho či dvou děl	glosáře k jednotlivých autorům a žánrům?	Exegetické		Aristarchovec. Dělení na dvě díla navrhuje Cohn (Hdb. 689.). Údajně obecný slovník řečtiny	2448

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

			περὶ ὀνομάτων ?		Přehled výrazů technických a každodenního života vůbec ?			Bylo Pamfílovo autorství společné s jakýmsi Zópyriónem? (Schmidt, M.: Quaest. Hesych. Lxxf.)	2448
51	L. Iulius Vestinus	vláda císaře Hadriána	Ἑλληνικά ὀνόματα		Výtah z Pamfíla → asi 30 knih (z pův. 95)		Kroll, W., o. sv. X., s. 872.		2448
52	Diogeniános Hérakleie v Pontu	z	ἐπιτομή τῶν Παμφίλου λέξεων	Název zmíněn Súdou					2449
			Περιοργωπένητες	Možná totéž dílo – Marc. gr. 622.	Stručný výklad nejnutnějších věcí	alfabetické			
			Παροιμῖαι δημόσεις	Fragmenty	přehled lidových rčení	alfabetické	E.L. von Leutsch, Corpus paroemiographorum Graecorum, vol. 2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1851 (repr. Hildesheim: Olms, 1958): 1-52.		
53	Hésychios Alexandrie	z 5. stol.n.l.	Slovník		souhrn homérských glos, literárních a nářečních glos		Latte, K.: Hesychii Alexandrini Lexicon, Kodaň 1952-1966.; Hansen, P.A., Hesychii Alexandrini Lexicon, Berlin - New York: De Gruyter, 2005.	Slovník prošel velkou úpravou v 10. stol.n.l.	2449
54	Euthydémos z Athén	2. stol.n.l.	Ὀψαρτυτικά	Athen. II 76				Kuchaři	
55	Paraxamos		Kuchařka?			podle Súdy	Susemihl, I, 842nn.		2450
56	Filotimos		Ὀψαρτυτικόν	zmiňuje Athénaios					
57	Parmenón		Μαγειρικὴ διδασκαλία	zmiňuje Athénaios					

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

58	Xénokritos z Kóu	3.stol.n.l.	?		údajně vysvětloval lékařské výrazivo				2450
59	*Sóranos z Efesu	2.stol.n.l.	ἐτυμολογίαι τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου		etymologický slovník výrazů pro části těla			Lékař	2450
60	Kallimachos		?				Gossen, o. Sv. X., s. 1647.	žák hérofilovské školy	2450
61	Bakcheios z Tánagry		λέξεις Ἱπποκράτους διὰ τριῶν συντάξεων			Exegetické	Klein, Erotian praef. XXIIIIn.	žák hérofilovské školy, při vytváření slovníku mu úd. Pomáhal Aristofanés Byzantský	2451
62	Filinos		glosář k Hippokratovi		6 knih	Exegetické		empirik	
63	Epiklés z Kréty	1.stol. př.n.l.	Epitoma Bakcheiova lexikonu			Exegetické			2451
64	Apollónios Ofis		Epitoma Bakcheiova lexikonu			Exegetické			2451
65	Hérakleidés z Tarentu		πρὸς Βακχεῖον περὶ τῶν Ἱπποκράτους λέξεων		3 knihy	Exegetické	Gossen, o. sv. VIII s. 493nn.		2451
66	Dioskúridés Fákas z Alexandrie		glosář k Hippokratovi		7 knih	Exegetické	Wellmann, o. sv. V, s. 1129.		2451
67	Apollónios z Kitia		glosář k Hippokratovi		18 knih	Exegetické		polemisoval s Hérakleidem	2451
68	Glaukiás		glosář k Hippokratovi			alfabetické	Gossen, o. sv. VIII s. 1399.		2451
69	Lýsimachos z Kóu		glosář k Hippokratovi			Exegetické	Susemihl, II, 442.		2451
70	Euforión		glosář k Hippokratovi		6 knih (dle Érotiána)	Exegetické			2451
71	Érotiános		τῶν παρ' Ἱπποκράτει λέξεων συναγωγή	Vatican. Graec. 277	Příručka pro hippokratovské učení	Exegetické, alfabetizován později	E. Nachmanson, <i>Erotiani vocum Hippocraticarum collectio cum fragmentis</i> , Göteborg: Eranos, 1918.	podrobně využíval starší literaturu, zejména Bakcheia	2451
72	Apollodóros z Kyrény	pozdní doba alexandrijská	glóssografické dílo	Athen. XI 487b					2452
73	Apollónios		περὶ τριηρικῶν ὀνομάτων	Athen. III 97d					2452

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

74	Eumolpos						Cohn, o. sv. VI, s. 1221.		2452
75	Glaukos						Müller B.A., o. sv. VII s. 1403.		2452
76	Hérakleón z Efesu		γλῶσσαι ὀψαρτυτικάι		ztaměřeno především na výrazy z attického nářečí		Berndt, Die Fragmente des Homererklärers Herakleon, Insterburg, Progr. 1914, 6, 3.	Claudius Didymus z jeho díla pořídil výtah	2452
77	Hermónax/Hermón		Κρητικά γλῶσσαι				Gudeman o. sv. VIII s. 899n.		2452
78	Moschos		ἐν ἐξηγήσει Ῥοδιακῶν λέξεων	Athen. XI 485e					2452
79	Níkandros Thysteriy	z	ἐξηγητικά Ἀττικῆς λέξεων / Ἀττικά ὀνόματα	Harpokration: heslo μέδιμνος / Athen. XV 678f	18 knih				2452
			περὶ τῶν δῆμων	Harpokration: heslo Τιτακίδαι			Susemihl, II 188, 233.		
80	Palamédés z Eleje		κωμικὴ καὶ τραγικὴ λέξις	Súda, Etym. M.					2452
81	Parmenón		περὶ διαλέκτου	Athen. XI 500b				Nejisté, zda totožný s glossografem Parmeniónem	2452
82	Theodóros		Ἀτικά γλῶσσαι / φωναὶ				Susemihl, 188, 226.		2452
83	Zénodóros		περὶ Ὁμήρου συνηθείας		10 knih, zohlednění jazykového úzu, významy jednotlivých slov	Exegetické	Pusch. Diss. Hal. XI (1890) 135nn.; E. Miller, "Opuscles divers," <i>Lexica Graeca Minora</i> . Hildesheim: Olms, 1965: 253-258.		2452
84	Simaristos		Συνώνυμα	citován Athénaiem	4 knihy		Susemihl, II 192, 254		2453

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

85	Herrenios Filón z Byblu	1. stol.n.l.	περὶ τῶν διαφορῶς σημαινόμενων	zbytky u Eustathia – výtahy uchovány u Ammónia – Περί ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων – a Ptolemaia - περὶ διαφορᾶς λέξεων / a Symeóna	slovník dvojic podobně znějících slov odlišného významu	Synonymické	K. Nickau, <i>Ammonii qui dicitur liber de adfinium vocabulorum differentia.</i> Leipzig: Teubner, 1966: 1- 136.	existuje také poškozené a hodně zkrácené vydání „περὶ διαφορᾶς σημασίας“ pod jménem Eranos Philon	2453
86	Ailios Dionýsios	1./2. stol.n.l.	Ἀττικὰ ὀνόματα ἀπὸ τοῦ ᾧ μέχρι τοῦ ω κατὰ στοιχείον	údajně zlomky u Fótia (Wentzel), Eustathiova Παρεκβολαί	dvě vydání po 5	Exegetické, alfabetické	H. Erbse, <i>Untersuchungen zu den attizistischen Lexika</i> [Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Philosoph.- hist. Kl., Berlin: Akademie Verlag, 1950]: 95-151.	attictista	2454
87	Pausaniás	1./2. stol.n.l.	συναγωγὴ λέξεων χρησίων ἐκ διαφορῶν σοφῶν τε καὶ ῥητόρων πολλῶν	dochován u Eustathiových Παρεκβολαί		Exegetické, alfabetické	H. Erbse, <i>Untersuchungen zu den attizistischen Lexika</i> [Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Philosoph.- hist. Kl., Berlin: Akademie Verlag, 1950]: 152-221.	atticista	2454

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

88	Valerius Pollio		συναγωγή Ἀττικῶν λέξεων κατὰ στοιχείον	Súda, Fótiós, Bibl. Cod 149.	podle Fótiá se zaměřoval především na poetické výrazy a nebyl lepší než Diogénianos				
89	Frýnichos	3. stol. n.l.	Ἀττικιστῆς ἢ περὶ Ἀττικῶν ὀνομάτων βιβλία β΄						2455
			περὶ κρίσεως ὀνομάτων πρόβλημα	zmiňuje Súda, dochovány zlomkovitě v 6. kodexech a epitomy ve 4 kodexech.					2455
			Ἐκλογή ῥημάτων καὶ ὀνομάτων Ἀττικῶν		2 knihy		Lobeck, Leipzig 1820.		
			Φρυνίχου ἀττικιστοῦ περὶ εὐδοκίμων λέξεων καὶ μὴ	Columnenses kodexu Vaticana			Grammatici Graeci VI 2.		
90	Iulius Pollux		Ὀνομαστικόν	dochován ve výtazích, Scholion	10 knih rozdělených podle materiálu, kontrastivní srovnání attických a neattických slov	pravděpodobně synonymický	E. Bethe, <i>Pollucis onomasticon</i> , 2 vols. [<i>Lexicographi Graeci</i> 9.1: 9.2. Leipzig: Teubner, 9.1:1900; 9.2:1931 (repr. 1967)]: 9.1:1-305; 9.2:1- 248.	věnováno císaři Commodovi, pro své dílo čerpal z Aristofana Byz., Didyma, Trýfóna, Pamfíla, Rufa	2457
91	Télefos z Pergama	1./2. stol.n.l.	περὶ συντάξεως λόγου Ἀττικοῦ	zmíněn Súdou	5 knih, výrazy všedního života			učitel císaře Lucia Vera	2457
			περὶ χρήσεως ἤτοι ὀνομάτων ἐσθητος καὶ τῶν ἄλλων οἷς χρώμεθα	zmíněn Súdou	onomastikon	alfabetické (údajně)			2458
			ᾠκυτόκιον	zmíněn Súdou	10 knih – souhrn jmen určený pro správné používání řeči (dle Súdy)				
92	Alexandros Kotyaeia	z	περὶ παντοδαπῆς ὕλης	Zmiňuje Stefanos Byzantský	24 knih – o používání attického nářečí				
93	Filémon		περὶ ἀντιλογίας τῆς ἐν ταῖς λέξεσιν	Vindobon. Phil. Gr. 172; Laurentianus 91			Reitzenstein, Etymol. 392; Cohn a.a. O. 354-359.	napsáno v iambických trimetrech	2458

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

94	Hérodianos		ἐκ τῶν Αἰλίου Ἡρωδιανοῦ σηματισμῶν Ὀμηρικῶν κατὰ στοιχείον – Schemastismi Homerici	zprostředkován pozdějším výtahem.			Cohn, Rh. Mus. XLIII (1888) 406.; Tolkiehn, Philol. Streifzüge, Leipzig 1916, 33nn.		2458
			περὶ παθῶν	citace u Óríóna		Exegetické	A. Lentz, <i>Grammatici Graeci</i> , vol. 3.2. Leipzig: Teubner, 1870 (repr. Hildesheim: Olms, 1965): 166-389.		2459
95	Moiris	2./3.stol. n.l.	Slovník	Coislianus 345	kontrastní slovník attičtiny a koiné		Hansen, D.U., <i>Das Attizistische Lexikon des Moeris</i> [Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker (SGLG) Band 9. Berlin - New York: De Gruyter, 1998].		2460
96	Cassius Longinus	3. stol.n.l.	Ἀττικῶν λέξεων ἐκδόσεις β'	zmíněn Súdou		alfabetické		řečník	2460
			περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ πολλὰ σημαίνουσων λέξεων	zmíněn Súdou	4 knihy, Homéřský slovník víceznačných výrazů				2460
			λέξεις Ἀντιμάχου καὶ Ἡρακλεῶνος						
97	Luperkos z Berystu	nar. 268.n.l.	Před Ἀττικαὶ λέξεις	zmíněn Súdou					
98	Mnaseás		περὶ Ἀττικῶν λέξεων	zmíněn Súdou			pocházel ze stejného kraje jako Luperkos		2460

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

99	?		„Ἀντιαττικιστής“	Coislianus 345	slovník zabývající se především slovy zavrženými atticisty – čerpáno z Xenofóna, Hypereida, Aristotela, Theofrasta, Theopompa	Exegetické	Bekker, Anecd. I 77-116	Původně připisováno Órovi, dnes anonymní dílo	
100	Harpokration z Argu		λέξεις Πλάτωνος	zmíněn Súdou	2 knihy	Exegetické	Arnim, o. sv. VII, s. 2411.		2461
101	Iulius Vestinus	1./2. stol.n.l.	ἐκλογή ὀνομάτων ἐκ τῶν Δημοσθένους βιβλίων	zmíněn Súdou		Exegetické			2461
			ἐκλογή ἐκ τῶν Θουκυδίδου, Ἰσαίου, Ἰσοκράτους καὶ Θρασυμάχου τοῦ ῥήτορος καὶ τῶν ἄλλων ῥητόρων			Exegetické		pořizoval epitomy z Pamfila	2461
102	Iulíanos		λεξικὸν τῶν παρὰ τοῖς ῥήτορσι λέξεων κατὰ στοιχεῖον	Súda, Fótios	slovník k řečníkům, zaměřen na takové výrazy, které mají zvláštní historický význam nebo označují již neznámé věci (=historismy, reálie)	Exegetické	Schmid, o. sv. V, s. 708.; Gudeman, a.a.O.	z jeho díla čerpal Fótios	
103	Filostratos z Týru		ζητούμενα παρὰ τοῖς ῥήτορσιν	Súda, Fótios					2461
104	Valerius Diodorus		ἐξηγήσεις τῶν ζητουμένων παρὰ τοῖς ῥήτορσιν	Súda, Fótios				syn Valeria Polliona, Súdou jmenován jako Polión Alexandreus	2461

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

105	Valerius Harpokratió Alexandrie	z 2. stol.n.l.	λέξεις τῶν ἰ' ῥητόρων		obsahuje excerpta starších komentátorů	Exegetické, alfabeticke	Bekker, Berlin 1833.; Cohn, Jahrb. Suppl. XIII 826.; W. Dindorf, <i>Harpocratonis lexicon in decem oratores Atticos</i> , vol. 1. Oxford: Oxford University Press, 1853 (repr. Groningen: Bouma, 1969): 1-310.	Jediný slovník k řečníkům, který máme z antiky k dispozici	2461
106	Eudémios	3.stol.n.l.	Λεξικὸν κατὰ στοιχείον περὶ λέξεων, αἷς κέχρονται ῥήτορες τε καὶ τῶν συγγραφέων οἱ λογιώτατοι	Súda	slovník ke školní četbě řečníků	alfabetické	Ritschl, Opusc. I. 669. Cohn, o. sv. VI., s. 902n.		2462
107	Dioskúridés	2. stol. n.l.		Galen. Expl. Vocum Hippocr. Viz. Ἰνδικόν, dochován recenze – Ἱπποκράτους Λεξικὸν κατὰ ἀλφάβητον bez autora	glossografické dílo k celému hippokratovskému korpusu		Helmreich, S.: Ber.Akad.Berl. 1916, 197nn.		2462
108	Klaudios Galénos Pergama	z 129 – zhruba 200 n.l.	Γαληνοῦ τῶν Ἱπποκράτους γλώσσων ἐξηγήσεις		recenze Dioskúridova díla	Exegetické, alfabeticke	Kühn, C.G., <i>Claudii Galeni opera omnia</i> , vol. 19. Leipzig: Knobloch, 1830 (repr. Hildesheim: Olms, 1965): 62-157.	čerpá z Dioskúrida, kritik atticismu	2463
			τὰ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς συγγραφεῦσιν ὀνομάτων	Fragmenty	48 knih, vytvořeno, aby lékaři psali správně		Herbst, Galeni Pergameni de Atticissantium studiis testimonia, Leipzig 1891.		2460 2463
109	Helládios Antinúpole	z	πραγματεία χρηστομαθειῶν	Fótiós – Cod. 279; části v Óríónově etm. Slovníku				atticista	2463

Tabulka řeckých lexikografů antického období (4.stol.př.n.l.-6.stol.n.l.)

110	Óros z Milétu	Asi 4. stol.n.l.	περὶ πολυσημάντων λέξεων	dochovány dva výtahy: Cramer, Anecd. Paris. IV 262, 4-264, 24.; Paris. gr. 2558, 2830.	nekritické převzení Filoxenova díla a jiných pramenů	etymologické	K. Alpers, <i>Das attizistische Lexikon des Oros</i> [<i>Sammlung griechischer und lateinischer Grammatiker</i> 4. Berlin: De Gruyter, 1981]: 149-193.	vystupoval proti atticismu	2463
			περὶ τοῦ ἰ' ἀνεκφωνήτου				H. Rabe, "Lexicon Messanense de iota ascripto," <i>Rheinisches Museum</i> 47 (1892): 405- 413.	vydal také geografické dílo περὶ ἐθνικῶν, které bylo členěno podle alfabetických pravidel	
111	Óríon z egyptských Théb	5. stol.n.l.	περὶ ἐτυμολογιῶν / Etymologikon	Pariser Hs.	materiál homérských scholií, dílo Hér. Pont., Filoxena, Helládia, Hérodiána, Sórana	etymologické	Sturz, F.W.: <i>Orioni Thebani Etymologicon</i> , Leipzig 1820, (repr. Hildesheim: Olms, 1973): 1-172.		2464